

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ

УДК 281.9(477)

Борейко Юрій Григорович

**БУТТЄВІ ВИМІРИ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ
УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВНОГО ВІРЯНИНА**

09.00.11 – релігієзнавство

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Відділенні релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України.

Науковий консультант: доктор філософських наук, професор,
Колодний Анатолій Миколайович,
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди
НАН України, заступник директора –
керівник Відділення релігієзнавства

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор,
Харьковченко Євген Анатолійович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри релігієзнавства

доктор філософських наук, професор,
Бодак Валентина Анатоліївна,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка, завідувач кафедри філософії
імені професора Валерія Григоровича Скотного

доктор філософських наук, доцент,
Гаврилюк Тетяна Вікторівна,
Національна академія статистики, обліку та аудиту
професор кафедри філософії
та соціально-гуманітарних дисциплін

Захист відбудеться 29 червня 2017 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.161.03 Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України за адресою 01001, Україна, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України за адресою 01001, Україна, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розісланий 27 травня 2017 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філософських наук, доцент

О. В. Бучма

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Повсякденність як об'єктивний світ, апіорна умова людського існування є станом природної установки, визначальною очевидною дійсністю, що не викликає сумніву й не потребує рефлексії. Водночас повсякденне життя – основа знань та соціального досвіду, яка ґрунтується на точних і раціональних, із точки зору буденної свідомості, уявленнях та визначеннях. Фактором стереотипізації повсякденності виступає здоровий глузд, що типізує перцептивний досвід, зумовлює формування правил і норм, які забезпечують виживання та відтворення людини в суспільстві й не вимагають обґрунтування.

Об'єктивація повсякденності в науковому плані тривалий час не відбувалася через переконання про її примітивність на протигагу так званим справжнім виявам людського буття. Протиставлення сакрального світу профанному сформувало уявлення про зорієнтованість повсякденного життя переважно на задоволення матеріальних потреб людини. Оскільки повсякденність уважалася позбавленою вищих смислів дійсністю, то й духовні пошуки виносилися за межі повсякденного.

Реабілітація повсякденності в сучасних дослідженнях виявляється у розумінні повсякденного життя як форми існування соціальної реальності, що породжує засоби осягнення світу і конструювання його образів, від яких залежать формування та кристалізація наукових узагальнень. Повсякденність не перебуває в застиглому вигляді, зазнає постійних змін, набуває різних станів, виявляється в перетинах, зв'язках, відносинах. Незважаючи на складне переплетення різноманітних контурів і порядків, повсякденність – цілісний, упорядкований та функціональний універсум, що охоплює існування всіх інших відомих людині реальностей. Як іманентна соціальній системі дійсність повсякденність поєднує форми соціального буття – буття суспільства і буття людини, в основі яких лежать різноманітні форми людської життєдіяльності.

Переосмислення стереотипу щодо повсякденності супроводжується пошуком нових векторів осягнення й інтерпретації структур та форм виявів повсякденного життя. Так, належного місця в наукових дослідженнях досі не посідає комплексне осмислення особливостей розгортання феномена релігії у повсякденному модусі буття суспільства. Зокрема, поза межами активних наукових розробок перебуває дослідження повсякденності як сфери взаємодії соціального й надприродного, що зумовлює з'ясування онтологічного виміру повсякденності, спонукає до аналізу буттєвих форм повсякденного життя віруючої особи.

У сучасних українських реаліях Церква часто демонструє відірваність від повсякденного життя, нездатність запропонувати форми релігійності, які виражають духовні прагнення вірян. Індивідуалізація релігійного життя зумовлює переконання, що усвідомлення належності до певної релігії чи конфесії не означає прийняття усіх декларованих нею приписів. Відтак філософські експлікації проблем, які пов'язані з функціонуванням конкретної форми релігійності, зокрема,

православного контексту повсякденного життя вірян, постають актуальним науковим завданням.

Дослідження повсякденності українського православного вірянина передбачає аналіз буденної свідомості, яка включає фольклорні впливи, синтез релігійних уявлень з нехристиянськими, квазірелігійними, науковими феноменами, виявлення специфіки православних стереотипів, рецепції побутових міфологічних форм тощо.

З'ясування смислових вимірів повсякденних релігійних практик, що часто мають дискурсивний характер, функціонують у дихотомії народного й церковного дискурсів, забезпечує розуміння релігійних практик як засобу включення надприродного у контекст повсякденності, важливого чинника зміни станів і етапів повсякденності, переходу неповсякденного у повсякденне і навпаки.

Всебічного відображення у науковому дискурсі потребують питання ролі релігійної громади в організації повсякденного життя вірян, зокрема впливу громади на характер релігійних відносин, сутності православної соціалізації, причин домінування ритуально-обрядового аспекту релігійності над світоглядним, наявності значної кількості позацерковних вірян.

Отже, дослідження буденної свідомості, практик, відносин українських православних вірян дає змогу з'ясувати онтологічний вимір повсякденного життя віруючої особи, сприяє розвитку соціогуманітарного дискурсу повсякденності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в рамках прикріплення до Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України відповідно до комплексних наукових тем, зокрема «Релігійний феномен у змінах його структурних складових і перспективах десакралізації», номер державної реєстрації 0114U003995 (2015–2017 рр.) та «Релігійні ідентичності в контексті культурно-цивілізаційного вибору України», номер державної реєстрації 0117U002127 (2017–2019 рр.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є філософсько-релігієзнавчий аналіз буттєвих форм повсякденного життя православного вірянина в сучасному українському суспільстві у контексті розуміння повсякденності як модусу соціального буття і сфери функціонування феномена релігії.

Досягнення мети передбачає вирішення таких **завдань**:

– проаналізувати інтерпретації повсякденності у соціогуманітарному дискурсі, сформулювати власну методологічну стратегію дослідження;

– розкрити зміст повсякденності як сфери релігійного життя українського православного вірянина;

– з'ясувати буттєвий потенціал буденної свідомості та практик українського православного вірянина, оцінити їх значення в конституюванні релігійних відносин;

– обґрунтувати роль релігійної громади в організації повсякденного життя українського православного вірянина;

– визначити особливості православної ідентичності, встановити характер самовизначення українських вірян православних юрисдикцій у реаліях сьогодення;

– виявити специфіку буденної свідомості як відображення повсякденності українського православного вірянина;

- експлікувати природу «вторинного» міфу та побутових міфологічних форм як сегмента повсякденного життя українського православного вірянина;
- дослідити релігійні практики як засіб уключення надприродного в контекст повсякденності, розглянути етноконфесійний ресурс повсякденних практик українського православного вірянина;
- охарактеризувати повсякденність українського православного вірянина як поле розгортання релігійних відносин та комунікацій.

Об'єктом дослідження є повсякденність як сфера функціонування релігії.

Предметом дослідження є актуалізація буденної свідомості, практик, відносин як буттєвих форм розгортання повсякденного життя православного вірянина у сучасних реаліях українського суспільства.

Методи дослідження. Дослідження буттєвих вимірів повсякденного життя українського православного вірянина передбачає використання комплексу методів академічного релігієзнавства. Загальнонаукові методи аналізу, синтезу, абстрагування, узагальнення, конкретизації, порівняння, а також структурно-функціональний, типологічний, каузальний, порівняльно-історичний методи дають змогу здійснити комплексний аналіз повсякденності як сфери буття релігії. З метою порівняльного аналізу основних підходів до осмислення феномену повсякденності віруючої особи застосовано компаративний метод, з'ясування трансформацій у тлумаченні смислу повсякденності – історично-генетичний метод, виявлення особливостей формування методології в контексті соціогуманітарного дискурсу – аналітичний метод, виокремлення структур повсякденності в їх взаємодії – метод структурно-функціонального аналізу.

В дисертаційному дослідженні використовуються конкретно-наукові методи. Особливості повсякденного життя в релігійній громаді, характер здійснення повсякденних практик виявляє метод включеного спостереження. Контент-аналіз періодичних видань православних юрисдикцій дає змогу розкрити специфіку конфесійної ідентичності. Аналіз результатів соціологічних досліджень з'ясовує сутність релігієвибору та самовизначення українських православних вірян.

Дослідження ґрунтується на фундаментальних принципах академічного релігієзнавства, зокрема об'єктивності, позаконфесійності, толерантності, світоглядного плюралізму.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в комплексному осмисленні буттєвих вимірів повсякденного життя українського православного вірянина у контексті розуміння повсякденності як атрибуту соціальної дійсності та сфери взаємодії соціального й надприродного світів. Повсякденність як поле соціальної екзистенції та складова життєвого світу віруючої особи характеризується спільним комунікативним простором, забезпечує соціалізацію, відтворює спільнотну й індивідуальну форми релігійності. Буттєвими формами розгортання повсякденного життя українського православного вірянина є буденна свідомість, практики, відносини. Буденна свідомість відображає реальність повсякденності вірянина, вводить в обіг нові повсякденні структури, адаптує сфери неординарної діяльності й комунікації. Повсякденні практики виражають присутність надприродного, постають засобом уключення в релігійні відносини, сутнісною структурою, що буттєво визначає повсякденність. Релігійні відносини конститууються комунікацією,

функціонують у православній громаді, яка детермінує повсякденне життя, виступає осередком церковної соціальності, середовищем формування світогляду й рівня релігійної активності вірянина.

Наукова новизна дисертаційної роботи конкретизується положеннями, що виносяться на захист:

уперше:

– досліджено буттєві виміри розгортання повсякденного життя віруючої особи в умовах функціонування конкретної форми релігійності в сучасних реаліях українського суспільства. У контексті аналізу повсякденності як модусу буття соціальної реальності та сфери функціонування релігії буденна свідомість, практики, відносини як буттєві форми повсякденного життя українських вірян православних юрисдикцій характеризуються однотипними рисами, за винятком використання мови богослужіння і бачення напрямку цивілізаційного розвитку країни;

– обґрунтовано співвідношення понять «буденна свідомість» і «повсякденність» у сфері релігійного життя. Буденна свідомість як елемент, носій і відображення повсякденності віруючої особи типізує перцептивний досвід, постає фактором стереотипізації повсякденності, має здатність виходити за межі повсякденного буття, адаптуючи явища необ'єктивованої повсякденності. Натомість повсякденність вірянина об'єктивується завдяки буденній свідомості шляхом повторення звичної та одноманітної діяльності, забезпечує існування компонентів буденної свідомості;

– з'ясовано, що певна частина вірян розглядає православну громаду як соціальну опору, форму добровільної солідарності та взаємодопомоги. Проте аналіз характеру участі православних вірян у повсякденному житті громади свідчить, що для більшості віруючих осіб громади не здатні забезпечити відтворення конфесійної свідомості, яка функціонує, переважно, на обрядово-ритуальному рівні. Для подолання субкультурності, пожвавлення спілкування організовуються семінари, конференції, інтернет-форуми. Збільшення кількості вікарних архієреїв покликане забезпечити зворотній зв'язок у взаємовідносинах церковної ієрархії та вірян;

– встановлено, що функціонування братського сегменту православного мирянського руху свідчить про заміну ідеї соборноправності в управлінні та організації релігійного життя залученням вірян до діяльності православних братств і сестринств, керівництво якими здійснюють представники духовенства. Церква, враховуючи негативний досвід перетворення православних парафій на угруповання «артем'євців», «воробйовців», «смірновців», «кочетківців», очевидно, прагне звести участь активних мирян у церковному житті до формату діяльності контрольованих спільнот. Цій меті підпорядковане й створення малих груп на зразок молодіжних тематичних клубів при парафіях на основі переконання про необхідність міжособистісного спілкування, підтримки одновірців у релігійній громаді;

– проаналізовано типи віруючої особистості за адаптацією до умов життя в православній громаді й сучасному суспільстві. Як базисний визначено оцерковлений тип вірянина, що відображає систему релігійних норм і відповідає критеріям, які дають змогу найкращим чином пристосуватися до життєдіяльності в релігійній

громаді. Модальний тип віруючої особистості характеризується сукупністю типових властивостей православного вірянина, які переважають на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Йдеться про домінування у повсякденному житті рис квазірелігійності, позацерковності, що означає переважання форми над змістом релігійності. Ідеальний тип православного вірянина виражає сукупність особистісних якостей, які не співвідносяться з конкретними соціальними умовами, відіграють роль взірця і виражені, передусім, у типології чинів святості;

– виокремлено культурну й релігійну складову української православної ідентичності. Культурний компонент православної ідентичності переважає в середовищі позацерковних вірян, для яких православний обряд хрещення і національний культурний контекст зумовлюють відчуття духовної спорідненості з Церквою. Актуалізацію культурної складової православної ідентичності демонструє сучасний рівень суспільної підтримки УПЦ КП, що виражається в самоідентифікації значної кількості українських громадян з юрисдикцією, яка асоціюється з православ'ям як історичною культурною традицією. Релігійна складова домінує в різних за соціальними характеристиками варіантах втілення православної ідентичності. В сучасних умовах просвітницькі зусилля Церкви спрямовані не стільки на невіруючих осіб чи позацерковних вірян, скільки на відновлення та підтримку традицій серед оцерковлених носіїв православної свідомості;

– обґрунтовано твердження про наявність підстав для дослідження православної ідентичності не лише в об'єктивованому, відстороненому від носія вигляді, описуючи через норми й цінності спільноти вірян, а як належність носія ідентичності до певної соціальної групи в межах релігійної громади. На відміну від однакового характеру спільного ядра конфесійної ідентифікаційної матриці, інші соціальні ідентичності в складі громади мають неповторний вигляд. З цієї точки зору православні клірики, з одного боку, й миряни з різним ступенем оцерковлення – з іншого, суттєво відрізняються не лише способом сприйняття релігії, а й типами повсякденної комунікації;

– визначено, що осмислення повсякденності як соціально детермінованої сфери релігійного життя дає змогу досліджувати релігійні практики українського православного вірянина, з одного боку, як складову соціальних взаємовідносин та спосіб включення в релігійні відносини, з іншого – як засіб об'єктивації релігійного досвіду. Світське середовище повсякденного життя вірянина не означає розрив з релігійною традицією, тому в контексті соціальних відносин релігійні практики є засобом включення трансцендентної реальності в контекст повсякденності. Світський характер повсякденності віруючої особи не виключає індивідуальної релігійності, що супроводжується зміщенням взаємодії світського і релігійного з інтерсуб'єктивного простору в життєвий світ вірянина, чим пояснюється наявність позаінституційної православної ідентичності;

поглиблено розуміння:

– положення про конфесійну ідентифікацію як суб'єктивну ознаку етнічної спільноти, що виявляється в репрезентації картини світу через ментальний вимір повсякденності, який завдяки архетипам не піддається цілковитому усвідомленню, містить емоційно забарвлені компоненти, котрі ґрунтуються на колективних

стереотипах. У зв'язку з цим доведено, що без встановлення зв'язку етнічності й конфесійності неможливо визначити ідентичність неоцерковлених вірян, які декларують свою конфесійність в силу етнічної і / або культурної належності;

– поняття «релігійний стереотип» як маркера конфесійної належності, чинника усвідомлення індивідом належності до релігійної спільноти, що функціонує як фрагмент релігійної картини світу, перетворює суб'єктивне сприйняття релігії на імператив для всіх членів спільноти. Виокремлено релігійні авто- й гетеростереотипи, що виражають оцінку послідовників православної конфесії себе та свого віросповідання, а також ставлення до них з боку інших віруючих або невіруючих осіб, релігійних чи нерелігійних спільнот;

– інтерпретації релігійного досвіду як індикатора належності до конфесійного середовища, що відкриває нові горизонти у дослідженні релігійних практик як відображення, способу адаптації й символізації релігійного досвіду, інтеграції вірянина у соціально детерміновані структури повсякденності. Зв'язок релігійного досвіду з повсякденністю вірянина забезпечується шляхом зовнішньої та внутрішньої форм навернення, що передбачає відповідно культурну належність людини і засвоєння релігійної традиції у поєднанні з етнічною складовою;

– твердження про довільне осмислення та інтерпретацію і, як наслідок, варіативний характер застосування релігійних практик у повсякденному житті українського православного вірянина. Дослідження простору взаємодії народних і православних практик ілюструє взаємовплив мирського й церковного дискурсів. Дія протилежних тенденцій в обрядовістві виявляється, з одного боку, в автономії елементів та їх розвитку як самодостатніх одиниць, з іншого – у прагненні до інтеграції й перетворення в частини цілого;

набули подальшого розвитку:

– висновок про зв'язок стереотипів з архетипами, міфами, марновірством, що дає змогу експлікувати зміст міфологічних форм буденної свідомості православного вірянина. Створення вторинних смислів означає можливість за допомогою механізмів трансмісії реконструювати міфологічний зміст повір'їв, яким притаманна здатність до оновлення, реагування на зміну реалій повсякденного життя;

– ідея про функціонування релігійних стереотипів на рівні прихованих утворень у середовищі українських послідовників православної конфесії на відміну від повір'їв, які мають спільні риси зі стереотипами, проте характеризуються об'єктивною значущістю, відкритістю. Як стереотипні форми традиційні міфологічні структури реалізують потяг вірянина до інертності й консерватизму;

– положення про високий ступінь гнучкості, адаптивності релігійних практик до соціокультурного контексту, що передбачає з'ясування особливостей повсякденних практик як точки перетину доктринальної закритості релігійних інститутів та спонтанної реакції буденної свідомості на зміни суспільних умов;

– твердження про значний вплив на розвиток релігійних відносин новітніх засобів комунікації, зокрема інтернет-форумів, що забезпечують можливість спілкування мирян, кліру, ченців, вірян інших конфесій, релігій, невіруючих осіб.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в розробці цілісної концепції конфесійного виміру повсякденного буття віруючої особи. Аналіз буттєвих вимірів повсякденного життя українського православного вірянина

дає змогу простежити розгортання функціональних складових його повсякденності. Розкриті в дисертації положення створюють передумови для міждисциплінарного вивчення повсякденного життя віруючої особи. Результатом дисертаційного дослідження є розширення теоретичної та методологічної бази філософсько-релігієзнавчого і феноменологічного аспектів осмислення повсякденності українських вірян православних юрисдикцій у контексті сучасних релігійних процесів.

Практичне значення результатів дослідження можливе в науковому, навчальному та прикладному вимірах. Основні положення дисертації можуть використовуватися у подальшому дослідженні проблем повсякденності як сфери буття релігії. Матеріали та висновки дисертації можуть бути використані у процесі викладання гуманітарних дисциплін, зокрема релігієзнавства, філософії релігії, антропології релігії, феноменології релігії, соціології релігії, психології релігії, етнології релігії. Низка положень дисертації є актуальними з точки зору їх використання органами державної влади різних рівнів, експертним середовищем, ЗМІ, представниками релігійних організацій.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням. Усі опубліковані праці здобувача за темою дисертації написані без співавторів. Матеріали кандидатської дисертації «Язичництво у контексті становлення народного християнства в Київській Русі (друга половина IX – середина XIII століть)», захищеної у 2001 році, не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні ідеї та положення дисертації викладені в доповідях на 23 наукових та науково-практичних конференціях різних рівнів, зокрема: XXIII Міжнародній науковій конференції «Історія релігій в Україні» (м. Львів, 20–24 травня 2013 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Толерантність міжконфесійних відносин як умова стабільного розвитку України» (м. Запоріжжя, 25–26 жовтня 2013 р.), III Всеукраїнській науковій конференції «Православ'я в Україні» (м. Київ, 25–26 листопада 2013 р.), III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії» (м. Рівне, 5 грудня 2013 р.), VII Міжнародній науково-практичній конференції «Релігія, релігійність, філософія та гуманітаристика у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти» (м. Луганськ, 26–27 грудня 2013 р.), Міжнародній науково-теоретичній конференції «Екзистенційні та комунікативні питання управління», (м. Суми, 23–25 січня 2014 р.), Міжнародній науковій конференції «Роздуми про глобальну політичну теорію (в контексті енцикліки «Caritas in Veritate»)», (м. Львів, 13–14 березня 2014 р.), XXXIII Міжнародній науково-практичній конференції «Роль науки, релігії та суспільства в формуванні моральної особистості», (м. Донецьк, 18 квітня 2014 р.), XXIV Міжнародній науковій конференції «Історія релігій в Україні» (м. Львів, 12–16 травня 2014 р.), Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Держава і Церква: форми взаємодії в умовах трансформації українського суспільства» (м. Чернівці, 28–29 травня 2014 р.), V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Релігійні фактори у контексті суспільних і світоглядних трансформацій» (м. Острог, 30 травня 2014 р.), IV Міжнародній науковій

конференції «Православ'я в Україні» (м. Київ, 18–19 листопада 2014 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українське православ'я у контексті вітчизняної історії та сучасних суспільних реалій (пам'яті митрополита Василя (Липківського) і митрополита Іоана (Боднарчука)» (м. Тернопіль, 27–28 листопада 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку» (м. Одеса, 23–24 січня 2015 р.), Міжнародній науковій конференції «Modern problems of education and science 2015» (м. Будапешт, 31 січня 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Людське співтовариство: актуальні питання наукових досліджень» (м. Дніпропетровськ, 20–21 лютого 2015 р.), Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Освіта і життєвий світ особистості: європейський досвід і українські реалії» (м. Чернівці, 23–24 квітня 2015 р.), XXV Міжнародній науковій конференції «Історія релігій в Україні» (м. Львів, 25–28 травня 2015 р.), V Міжнародній науковій конференції «Православ'я в Україні» (м. Київ, 17–18 листопада 2015 р.), V Всеукраїнській науковій конференції «Держава і Церква в новітній історії України» (м. Полтава, 19–20 листопада 2015 р.), XXVI Міжнародній науковій конференції «Історія релігій в Україні» (м. Львів, 24–26 травня 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Релігійна свобода на перехресті епох, країн та культур» (м. Київ, 16–17 вересня 2016 р.), VI Міжнародній науковій конференції «Православ'я в Україні» (м. Київ, 23 листопада 2016 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладені у 50 наукових працях, серед яких одноосібна монографія, 23 статті у фахових періодичних виданнях, з яких 19 статей опубліковано у виданнях України, 4 статті – в закордонних виданнях, 26 публікацій в інших наукових збірках і матеріалах конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Послідовність і логіку викладу матеріалу зумовили мета й завдання дослідження. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів (17 підрозділів), висновків та списку використаних джерел.

У вступі обґрунтовується актуальність теми дисертації, формулюються мета й завдання, об'єкт і предмет, визначаються методи дослідження, розкривається наукова новизна, теоретичне і практичне значення роботи.

У першому розділі аналізується ступінь розробленості проблеми, виявляються основні підходи до розуміння феномену повсякденності в соціогуманітарному дискурсі, розкривається методологічне підґрунтя дослідження повсякденного життя віруючої особи в контексті його осмислення як модусу соціальної дійсності.

У другому розділі з'ясовується зміст повсякденності як сфери релігійного життя українського православного вірянина, особливості буденної свідомості та релігійних практик як джерел повсякденності віруючої особи, специфіка взаємовпливу світського й релігійного в координатах повсякденного життя

Третій розділ присвячений виявленню ролі релігійної громади в організації повсякденності вірянина, розкриттю повсякденного виміру православного братського руху, специфіки православного релігієвибіру, конфесійної належності й ідентичності українських вірян православних юрисдикцій.

У четвертому розділі простежено особливості буденної свідомості як відображення повсякденності, релігійного стереотипу в структурі повсякденності, «вторинного» міфу як чинника повсякденного життя, побутових міфологічних форм у повсякденності українського православного вірянина.

У п'ятому розділі обґрунтовується характер релігійних практик на перетині надприродного й повсякденного світів, етноконфесійних виявів у повсякденних релігійних практиках, з'ясовуються горизонти повсякденності як поля розгортання релігійних відносин українських православних вірян.

У висновках підводяться основні підсумки дослідження.

Загальний обсяг роботи становить 478 сторінок, з яких основна частина складає 400 сторінок. Список використаних джерел нараховує 554 позиції.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *Вступі* обґрунтовується актуальність теми дисертації, формулюються мета й завдання, об'єкт і предмет, визначаються методи дослідження, розкривається наукова новизна дисертації, викладаються теоретико-методологічна основа й практичне значення здобутих результатів, наводяться дані про апробацію наукових результатів дослідження і публікації, обґрунтовується структура й обсяг дисертації.

У першому розділі *«Повсякденність як об'єкт теоретичного аналізу»* виявляється ступінь розробленості проблеми, розкривається зміст основних підходів до розуміння повсякденності в соціогуманітарному дискурсі, виокремлюються структурні компоненти, виміри, континууми повсякденності, методологічні засади та проблеми дослідження цього феномена.

В першому підрозділі *«Концепт «повсякденність»: від стереотипів до сутності»* аналізується інтерпретація повсякденності у класичному дискурсі. Зазначено, що в давньогрецькій філософії, зокрема творах Піфагора, Платона, Епікура, Аристотеля питання повсякденності мають похідне значення. У середньовічній філософії у поміркованості, розсудливості вбачаються основні опозиції повсякденності, яка розглядається як сфера втілення релігійного досвіду (Августин Блаженний, Тома Аквінський). Доба Відродження породжує думку про роль людини в організації повсякденного життя. Так, М. Монтень, розумів повсякденність як стандартні, зручні для людини моменти існування, що постійно повторюються. В епоху Нового часу з'являються ідеї про прагматичну спрямованість повсякденності, що простежується, зокрема, у творах Р. Декарта.

Не заперечуючи можливостей здорового глузду у вирішенні практичних проблем, Г. В. Ф. Гегель уважав його перешкодою наукового осягнення об'єктивної істини. У працях С. К'єркегора, Л. Фейєрбаха, А. Шопенгауера значна увага надавалася проблемам духовності, що пов'язані, зокрема, зі страхами і сподіваннями людини. Встановлено, що категорія повсякденності набула зневажливих конотацій, редукувалася до надуманої другорядності, протиставлялася поняттям, що виражають більш творчі сфери людського буття.

Застосування поняття повсякденності у науковому дискурсі ХХ століття супроводжується включенням у його смислове поле різноманітних зрізів соціальної реальності, появою розробок у галузі теорії та методології дослідження повсякденності. Представники феноменології (Е. Гуссерль, А. Шюц) вбачають у повсякденності світ природної установки, особливу сферу людського досвіду. На екзистенційному бутті людини в повсякденності зосереджена увага М. Гайдеггера, А. Камю, Х. Ортеги-і-Гассета, Ж.-П. Сартра, К. Ясперса.

Інтерпретаційна діяльність учасників взаємодій як процес конструювання повсякденності аналізується Г. Гарфінкелем, І. Гофманом. Повсякденність у контексті простору комунікацій вивчається в працях П. Бергера, М. Вебера, Ю. Габермаса, Е. Гідденса, В. Дільтея, Н. Еліаса, Т. Лукмана, Н. Лумана. На дослідження комунікації та розуміння в повсякденному житті зорієнтована герменевтична традиція (Г.-Г. Гадамер).

Дослідженню повсякденності в історичних формах культури, вивченню традиційних форм повсякденних відносин присвячені праці Р. Барта, Л. Вітгенштейна, М. Еліаде, К. Леві-Стросса, М. Смирнова. Повсякденність як соціальну цілісність, що розгортається за допомогою різних видів діяльності, досліджують О. Золотухіна-Аболіна, І. Карівець, І. Карпенко, І. Касавін та С. Щавелєв, А. Лустенко, І. Полякова, Л. Савченко.

Проблеми, що пов'язані з ментальним зрізом повсякденності, досліджують М. Блок, Ф. Бродель, А. Гуревич, К. Елбакян, М. Еліаде, Н. Еліас, Ж. Ле Гофф, Л. Леві-Брюль, К. Леві-Строс, А. Шюц, К. Юнг. Тілесний вимір повсякденності осмислюється в екзистенціалізмі (А. Камю, Г. Марсель, Ж.-П. Сартр), постмодернізмі (Ж. Бодрійяр, Ж. Дельоз, Ж.-Л. Нансі, М. Фуко). Семіотичний зріз повсякденності вивчається у працях А. Байбуріна, Р. Барта, У. Еко, Г. Кнабе, К. Леві-Строса, В. Лелеко, Ю. Лотмана, Ф. де Соссюра.

Проблеми релігійної ідентичності досліджують З. Бауман, П. Бергер, П. Бурдьє, Ю. Габермас, Е. Гідденс, Е. Еріксон, А. Забіяко, М. Кастельс, О. Крилов, А. Мелуччі, Дж. Мід, Е. Сміт, С. Хантінгтон. На аналіз повсякденного життя релігійних громад, практичних показників реалізації релігійності, сутності оцерковлення як православної форми релігійної соціалізації зорієнтована увага М. Алексєвої, Н. Аммерман, Л. Іпатової, М. Митрохіна, Ю. Синеліної, А. Тарабукіної, Дж. Фішера, Р. Патнема і Ч. Ліма, М. Чавеса, В. Чеснокової.

Вивченню релігійних практик у контексті повсякденного життя вірянина присвячені дослідження О. Агаджаняна і К. Русселе, Л. Астахової, Н. де Бремон Д'Арса. Ж. Корміної, О. Панченка. Питання, що пов'язані з релігійним досвідом, через призму повсякденності досліджують П. Бергер, У. Джеймс, Е. Дюркгейм, М. Еліаде, М. Єфименко, О. Золотухіна-Аболіна, І. Ільїн.

Зроблено висновок, що розрізнені уявлення про повсякденність зумовлюють застосування комплексного підходу до дослідження проблеми повсякденного життя віруючої особи.

Другий підрозділ *«Повсякденність віруючої людини в доробку українських релігієзнавців»* присвячений аналізу напрацювань українського релігієзнавства

у галузі буденної релігійної свідомості, релігійних практик, відносин, комунікацій. Релігійну свідомість як стан самовираження людини в світі, сутнісні риси та форми вияву, компоненти буденного рівня релігійної свідомості досліджують Т. Гаврилук, Н. Гаврілова, О. Горкуша, О. Козловський, А. Колодний, Л. Филипович, П. Яроцький. Ментальний зріз буденної релігійної свідомості вивчають А. Колодний, С. Кримський, М. Попович, А. Щедрін. Специфіку формування і функціонування стереотипів у структурі релігійної свідомості з'ясовують М. Бутиріна, Р. Лавлінський, Л. Филипович.

Актуалізацію пошуків релігійної ідентичності на основі духовних архетипів, процеси конструювання релігійної ідентичності на рівні особистості та спільноти, питання розвитку релігійних ідентичностей в українських реаліях осмислюють А. Арістова, І. Богачевська, Т. Воропаєва, В. Єленський, С. Здіорук, С. Кияк, В. Литвинов, Н. Мадей, М. Маринович, Г. Надтока, П. Павленко, І. Папаяні, Р. Сітарчук, Л. Филипович. Православний контекст окреслених проблем досліджують В. Климов, Г. Кулагіна, Ю. Недзельська, Д. Рудюк, О. Саган, Є. Харьковщенко, Ю. Чорноморець, В. Шевченко.

Співвідношення релігійного і національного з'ясовується у дослідженнях І. Богачевської, В. Бодак, О. Бучми, В. Докаша, Ю. Завгороднього, А. Колодного, П. Кралюка, В. Литвинова, О. Недавної, К. Недзельського, П. Павленка, Н. Стоколос, В. Уткіна, Л. Филипович, П. Яроцького, у православному вимірі – С. Здіорука, А. Колодного, Г. Надтоки, Ю. Недзельської, О. Сагана, Є. Харьковщенка, В. Шевченка.

Питання функціональності релігії висвітлюють А. Арістова, Л. Виговський, Т. Гаврилук, О. Горкуша, А. Колодний, П. Павленко, Л. Филипович. Стан релігійності в Україні вивчають Н. Дудар, В. Єленський, Г. Кулагіна, М. Паращевін, Н. Пивоварова, Л. Рязанова. Рівень і характер релігійності українського суспільства досліджує Центр Разумкова.

Буття православних юрисдикцій у контексті суспільних процесів в Україні вивчають В. Бондаренко, Л. Виговський, С. Здіорук, П. Кралюк, Ю. Недзельська, О. Саган, Є. Харьковщенко, Ю. Чорноморець, В. Шевченко. Феномен релігійної громади, механізми її функціонування, особливості соціалізації віруючої особи, роль біляцерковних спільнот у повсякденному житті українських православних вірян розкриваються у працях В. Бодак, В. Климова, П. Павленка, О. Сагана, В. Теремка, Ю. Чорноморця.

Науковий ландшафт у галузі вивчення повсякденних практик українських вірян православних юрисдикцій представлений дослідженнями В. Бодак, О. Козловського, В. Климова, А. Колодного, Г. Кулагіної, Ю. Недзельської, О. Сагана, Ю. Чорноморця, В. Шевченка.

Релігійні відносини, повсякденні комунікації віруючої особи, зокрема, українських православних вірян є предметом дослідження А. Арістової, М. Бабія, О. Бучми, І. Богачевської, І. Васильєвої, С. Здіорука, В. Климова, І. Ломачинської, П. Павленка, М. Петрушкевич, Ю. Чорноморця.

Обґрунтовано висновок, що в предметному полі повсякденності увага дослідників зосереджується переважно на вивченні локальних виявів повсякденності

віруючої особи, внаслідок чого структури повсякденного життя українського православного вірянина не набули всебічного вивчення.

У третьому підрозділі *«Теоретико-методологічні засади дослідження буттєвих вимірів повсякденного життя українського православного вірянина»* розкривається методологічне підґрунтя дослідження українського православного контексту повсякденності віруючої особи. Зазначено, що в процесі дослідження філософія релігії постає своєрідною метатеорією, яка містить методологічні підходи релігієзнавства, соціальної філософії, феноменології релігії. Соціально-філософська теорія формулює принципи аналізу та осмислення розвитку суспільного життя, забезпечує можливість вивчення повсякденності віруючої особи у контексті сучасних суспільних трансформацій. Конструктивістська парадигма дає змогу охарактеризувати функціонування структур повсякденності віруючої особи. За допомогою інтерпретаційної парадигми з'ясовується характер релігійних відносин у громаді православних вірян. Феноменологічний підхід дає змогу проаналізувати повсякденність віруючої особи як феномен об'єктивної дійсності. Діалектичний підхід передбачає осмислення предмета дослідження у його взаємозв'язках. За допомогою герменевтичного підходу з'ясовуються сутність та вияви досліджуваного феномена. Екзистенціальний підхід сприяє вивченню повсякденного буття віруючої людини з урахуванням її релігійних переживань. Онтологічний підхід забезпечує виявлення соціальної природи повсякденності. Застосування метафізичного підходу передбачає урахування осмислення віруючою людиною своєї сутності, світу за посередництвом власного релігійного досвіду. Сутність повсякденності віруючої людини як соціального явища розкриває соціологічний підхід.

Для з'ясування системних характеристик буденної свідомості, практик, відносин як буттєвих вимірів повсякденності віруючої особи важливе методологічне значення мають концепт «життєвий світ» Е. Гуссерля, визначення А. Шюцом повсякденності як «верховної реальності» щодо інших сфер досвіду, теорія комунікативної дії Ю. Габермаса, висновок М. Гайдеггера про повсякденність як спосіб екзистенціювання, теорія соціальних систем Н. Лумана, праці Г. Міда про структуру соціальної дії, П. Бергера і Т. Лукмана про соціальний характер повсякденності, вплив релігійного досвіду на повсякденне життя, Г. Гарфінкеля, Е. Гідденса, І. Гофмана щодо комунікації як способу взаєморозуміння суб'єктів.

Методологія дослідження повсякденного життя українського православного вірянина ґрунтується на працях А. Арістової щодо впливу конфлікту на конфесійну ідентифікацію і релігієвибір, В. Бодак з питань соціальної природи релігійних практик, Т. Гаврилюк у сфері антропологічного виміру повсякденності віруючої особи, В. Єленського з проблем релігійних трансформацій в Україні та світі, В. Климова щодо повсякденної діяльності біляцерковних спільнот, А. Колодного у сфері вивчення функціональності релігії, ролі релігії в духовному житті українського народу, Б. Лобовика в галузі буденної релігійної свідомості, П. Павленка з проблем повсякденності релігійної громади, О. Сагана у сфері етноконфесійного характеру повсякденних практик вірян православних юрисдикцій, Л. Филипович з питань вивчення релігійних стереотипів, Є. Харьковценка

щодо витоків та софійної природи українського православ'я, Ю. Чорноморця з проблем ідентичності українських православних вірян, В. Шевченка з питань конфесійної свідомості та ідентичності, П. Яроцького в галузі соціальної значущості діяльності християнських церков. Показано, що в розробці означених проблем особлива роль належить евристичним можливостям міждисциплінарного підходу.

На основі розуміння повсякденності як форми соціальної дійсності встановлено зв'язок поняття повсякденності з категоріями буденності, життєвого світу, способу життя, досвіду, здорового глузду, побуту. Поняття буденності використовується для позначення щоденних турбот, що пов'язуються із забезпеченням фізичного існування людини. Здоровий глузд – інтуїтивна здатність ухвалювати розумні рішення, ґрунтуючись на логічному мисленні і накопиченому досвіді. Поняття «життєвий світ» уключає всі відносини людини з довкіллям, у тому числі взаємодію повсякденності з надприродним світом. Спосіб життя розгортається на рівні повсякденності й відображає специфічні риси етосу, мови, поведінки релігійних спільнот та їх представників. Особистий досвід є компонентом повсякденності, який забезпечує відтворення певного способу думок і дій. Як елемент повсякденності побут на глибинному рівні свідомості закріплює явища й сутності життя людини, що зберігаються в умовах суспільних трансформацій. Встановлено, що аналіз означених понять виявляє їх зв'язок, але нетотожність з категорією повсякденності віруючої особи.

У другому розділі *«Повсякденність як сфера релігійного життя українського православного вірянина»* з'ясовуються особливості повсякденності як поля розгортання феномена релігії у життєвому світі вірянина, взаємозв'язок буденної свідомості та повсякденності віруючої особи, зміст буденної свідомості як відображення повсякденності, практик, комунікацій як складової повсякденного життя українського православного вірянина.

У першому підрозділі *«Повсякденність як модус буття вірянина в дійсності»* обґрунтовується положення про повсякденність як складову життєвого світу віруючої особи, розкривається зміст структур повсякденності, специфіка взаємодії світського та релігійного у контексті повсякденного життя. Акцентується увага на перебуванні віруючої людини у декількох життєвих світах, що характеризуються відносинами підпорядкування, перетину, протилежності. Експансія релігійного життєвого світу в одну із кінцевих сфер сенсу – повсякденність, зумовлює домінування релігії у повсякденному житті вірянина.

Зазначено, що основними структурами повсякденного життя українського православного вірянина, в яких взаємодіють надприродний і повсякденний світи, є ментальний зріз буденної свідомості, релігійні практики, релігійний досвід, релігійна ідентичність, релігійна комунікація. Ментальний вимір повсякденності православних вірян є породженням та відображенням буденної свідомості. Конфесійна ідентичність вірянина ґрунтується на усвідомленні належності до своєї релігійної громади і, водночас, відособленні від представників інших спільнот. Повсякденність постає підґрунтям комунікації православних вірян, основним виявом якої є мова. Релігійні символи виражаються у предметах

культу, обрядах, жестах, одязі служителів культу, мові, релігійному живописі тощо. На характер самовизначення та конструювання соціальної реальності значною мірою впливають повсякденні практики, в яких об'єктивується релігійний досвід.

Установлено, що повсякденність українського православного вірянина детермінується взаємодією світських і конфесійних компонентів. Усунення релігійного дискурсу з публічного простору в атеїстичну добу спричинило розрив спадкоємності у трансляції православної традиції. Унаслідок втрати інститутів відтворення релігійності – релігійної сім'ї, системи релігійних навчальних закладів – значна кількість вірян залучена до освоєння православ'я у зрілому віці. Зроблено висновок, що повсякденне життя православного вірянина, незважаючи на процеси сакралізації, зазнає переважного впливу світського чинника. Партикулярність повсякденності яскраво виявляється у побутовій обрядовості.

У контексті розуміння повсякденності як смислового універсуму, що включає буденні ситуації, звичні очікування, реакції, якими наповнене життя віруючої особи у соціальному просторі буття, визначено, що повсякденність містить явища й події, які не мають ознак типовості та звичності, оскільки виходять за межі стереотипізації здоровим глуздом. У цьому випадку необ'єктивована повсякденність розглядається як неповсякденне. Повторення неповсякденних подій перетворює їх на повсякденні, наприклад, перехід святкового у несвяткове, що дає підстави розглядати повсякденне й неповсякденне в єдності та взаємодоповненні. Поступова зміна станів і етапів повсякденності супроводжується релігійними та світськими ритуалами переходу, несподівана поява неповсякденного – насиченими переживаннями.

У другому підрозділі *«Буденна свідомість як носій повсякденності православних вірян»* аналізується значення буденної свідомості як носія повсякденності, ментальний зріз повсякденності, ціннісний статус повсякденного релігійного життя українського православного вірянина. Встановлено, що повсякденність конституюється буденною свідомістю, в якій поєднуються свідомі та несвідомі елементи. Буденна свідомість виражає реальність повсякденності, уводить в обіг повсякденні структури. Функціональний зміст буденної релігійної свідомості не обмежується відображенням повсякденного досвіду, адже вона містить елементи, що засвоєні під кутом зору віруючої особи.

Обґрунтовано думку, що елементами буденної свідомості, які кодують повсякденність віруючої особи, є здоровий глузд, життєвий досвід, аксіологічні установки, релігійні вірування, котрі функціонують за допомогою повторення одноманітної діяльності. На рівні буденної свідомості осмислюються зв'язки між процесами та явищами повсякденного життя. Буденна свідомість містить відносно стійкі компоненти – традиції, звичаї, стереотипи, яким властиві консерватизм, традиційність, прямолінійність вияву, а також динамічні елементи – настрої, ілюзії, сподівання.

Показано, що ядром ментальності українського православного вірянина є картина світу, що репрезентується через ціннісні орієнтації, мову, традицію як механізми конструювання суспільної реальності. Ментальність не піддається

цілковитому усвідомленню, репрезентує емоційно забарвлені, алогічні компоненти, що ґрунтуються на колективних стереотипах. Як пласт буденної свідомості ментальність уключає когнітивну складову, що представлена повсякденним знанням, і ціннісний компонент, який містить цінності, переконання, норми. Виявляючись через архетипи, ментальність постає важливим чинником ідентичності спільноти та ідентифікації особистості.

Буденна свідомість українських православних вірян містить сукупність цінностей, розчинених у мові, авторитетних текстах тощо. Як компонент соціальної пам'яті цінності забезпечують єдність православних вірян завдяки їх ідентифікації з релігійною громадою. Практичний вимір релігійних цінностей визначають повсякденні практики, завдяки яким у буденній свідомості відбувається редукція концептуальних конструктів релігії. Відповідно до релігійних цінностей оцінюються явища, процеси, формуються соціальні ідеали. Встановлено, що буденна свідомість вірянина виходить за межі повсякденного буття, оскільки не лише відображає повсякденність, а й адаптує сфери неординарної діяльності та комунікації.

Завдання третього підрозділу *«Повсякденні практики як засіб уключення в релігійні відносини»* полягає у розкритті змісту релігійних практик як компонента повсякденності, з'ясуванні ролі комунікацій у відносинах українських православних вірян. Визначено, що релігійні практики складають сукупність дій та інтерпретацій, що здійснюються відповідно до власних вірувань, релігійного досвіду, способу взаємодії з релігійними інститутами. Показано роль повсякденних релігійних практик, які ґрунтуються на відносно стійких типізованих схемах обрядової поведінки, що функціонують у комплексі з адаптованою до повсякденного розуміння інтерпретацією віровчення, у формуванні та функціонуванні релігійних відносин.

Водночас релігійні практики можуть уключати дії, які не обов'язково відповідають прописаним у канонах зразкам. У цьому випадку практики постають протилежним строго регламентованій системі релігійних текстів, норм та інститутів явищем, яке зазнає постійного переосмислення й коригування у процесі повсякденного застосування. Отже, релігійні практики є точкою перетину доктринальної закритості релігійних інститутів і спонтанної реакції буденної свідомості на зміни соціальних умов. Іншими словами, релігійні практики передбачають, з одного боку, певний порядок, що заданий нормою, з іншого – простір для інтерпретації та вільного експериментування.

Установлено, що з огляду на природний потяг людини до інтерпретації смислів екзистенційного буття, повсякденність не може існувати поза комунікацією, яка постає способом передачі інформації у міжособистісній та спільнотній взаємодії. У повсякденному житті українського православного вірянина комунікація виступає універсальною формою соціальності, яка відтворюється в інтерсуб'єктивній взаємодії. Обґрунтовано висновок, що повсякденні відносини українських православних вірян характеризуються загальними мовними смислами та процесами інтерпретації, за посередництвом яких відбувається ідентифікація з конфесією.

У третьому розділі *«Повсякденне життя в релігійній громаді: проблеми ідентичності українських православних вірян»* досліджується роль релігійної громади в організації повсякденності, оцерковлення як форма релігійної соціалізації, повсякденний вимір братського руху, особливості православного релігієвибору, розвитку ідентичності українських вірян православних юрисдикцій.

У першому підрозділі *«Релігійна громада в організації повсякденного життя»* виявляється специфіка повсякденного життя вірянина у православній громаді. Доведено, що соціальна складова повсякденності релігійних громад полягає у задоволенні потреби в спілкуванні, моральній і матеріальній підтримці, забезпеченні єдності поглядів та згуртованості. Це досягається в рамках церковного бачення природи богоспілкування, яка передбачає співучасть, спілкування з одновірцями. Малі групи у складі православних громад покликані налагоджувати безпосередній контакт із членами громади, здійснювати контроль за їх свідомістю. Для значної кількості вірян православні громади не здатні бути фактором відтворення релігійної свідомості, яка функціонує на обрядовому рівні.

Встановлено співвідношення громади й парафії як форм релігійних об'єднань українських православних вірян. Парафія розглядається як ланка інституційної структури Церкви, натомість релігійна громада – як форма церковної соціальності, якій належить важлива роль в організації повсякденного життя вірян. У православному дискурсі визначення понять «релігійна громада» і «парафія» не виходить за межі положень офіційних документів, у яких парафія розглядається як утілення Церкви в конкретній громаді. На основі аналізу характеру участі вірян у повсякденному житті релігійної громади, рівня інтегрованості громад у соціальні зв'язки, показано, що Церква змушена шукати засоби для уникнення субкультурності, подолання протиріччя між своїми настановами та прагненням вірян до індивідуалізації релігійного життя.

Акцентовано увагу на тому, що поняття «оцерковлення» означає, з одного боку – обряд, з іншого – одну з форм релігійної соціалізації, що передбачає добровільне визнання встановленого Цервою способу мислення і поведінки. Оцерковлення передбачає докладання зусиль для подолання перешкод соціального середовища, що досягається завдяки підтримці членів релігійної громади. Ознакою оцерковлення є зміна попереднього способу життя, що виражається у належності до певної громади, дотриманні релігійних практик, наявності конфесійної ідентичності. Віруючі особи, що соціалізуються у православній традиції, орієнтуються на носіїв християнських цінностей, норм, зразків поведінки, якими є, передусім, священники та віряни з певним досвідом церковного життя. Пріоритет участі в церковних ритуалах зумовлює розуміння оцерковлення переважно як становлення вірянина у конфесійному контексті.

Зазначено, що повсякденне життя оцерковлених вірян передбачає активну участь у катехизаторській, благодійній, церковно-суспільній та просвітницькій діяльності, яку організовує священник як керівник релігійної громади. Добročинна діяльність є утіленням ідеї милосердя, любові до ближнього. Місіонерське служіння мирян, що виявляється в участі у богослужіннях, організації церковних торжеств, храмових чергуваннях для спілкування з неоцерковленими вірянами, залученні мирян до соціальної дияконії, організації парафіяльних місіонерських

гуртків, є запорукою виходу з кризової ситуації, що склалася в галузі катехизації та місії.

У другому підрозділі *«Повсякденний вимір православного братського руху в Україні»* аналізується повсякденна діяльність церковних братств як різновиду православного мирянського руху. Показано, що братства покликані організовувати християнське життя за межами храму, протидіяти впливу інших конфесій та віросповідань. Відновлення діяльності братств супроводжується, з одного боку, православним традиціоналізмом, з іншого – спробами оновлення церковного життя на основі християнської догматики. Одним із способів реагування на суспільні зміни є поява братств, що об'єднують вірян однієї професії. Братства є необхідним доповненням до парафіяльної структури Церкви, що підтверджується виникненням нових братських громад.

Визначено, що завдання братств полягають у піклуванні про підтримку храмів у належному стані, справи милосердя й добродійності, релігійно-моральне просвітництво та виховання. Деякі братства спеціалізуються на одному з указаних напрямків, інші поєднують різноманітні види діяльності. Українські православні віряни реалізують своє покликання в організованих братствами заходах, зокрема, спільних богослужіннях, паломницьких подорожах, конференціях, виданні християнської періодики, добродійній діяльності. Братства практикують обговорення актуальних питань церковного життя – ставлення до астрології, проблем церковної журналістики, православної освіти, календарних стилів, богослужбової мови.

Зазначено, що спостерігається зростання активності молодіжного крила братського руху, яке представлене, серед інших, Київським православним молодіжним братством святих князів страсотерпців Бориса і Гліба (УПЦ КП), Всеукраїнським православним молодіжним братством *«Спілка православної молоді України в ім'я преподобного Нестора Літописця»* (УПЦ МП). Молодіжні православні осередки здійснюють широку соціальну й культурно-просвітницьку роботу у вигляді катехизисних і біблійних курсів для молоді, недільних шкіл, у яких християнська етика й основи віровчення подаються засобами гри, спектаклю, особистого прикладу. Встановлено, що християнська молодіжна організація, не беручи участі у вирішенні церковних проблем, має на меті забезпечувати умови для духовно-релігійного розвитку, збереження ідентичності своїх членів.

Третій підрозділ *«Православний релігійний вибір у цивілізаційному контексті»* передбачає визначення особливостей православного релігійного вибору, виявлення й аналіз детермінант змін у конфесійному самовизначенні, специфіки розвитку української православної ідентичності, конфесійної належності в сучасних умовах. Показано, що релігійність українських вірян православної юрисдикції має поверхневий характер, у багатьох випадках зводиться до прийняття атрибутики й виконання формальних вимог. Віруюча особа не завжди самоідентифікується із певною юрисдикцією, вважає себе просто православним, що свідчить про соціокультурну ідентифікацію. Спостерігається розрив між декларацією православної релігійності та практиками вірян, поширення нових форм релігійності, еkleктичність релігійних поглядів та уявлень, недостатнє знання догматів

більшою частиною вірян, уявлення про православ'я, певною мірою, як фольклорне явище.

Установлено, що в сучасному українському суспільстві православна ідентичність розвивається на ґрунті комунікацій із суспільством та в площині набуття індивідуального релігійного досвіду. Православна ідентичність не передбачає інших вимог крім стихійної віри, конфесійної самоідентифікації та слабких спроб оцерковлення. Духовні потреби і власний досвід віри та віросповідання конституюють сакральне ядро православної ідентичності, а зовнішня її оболонка, поєднана культурними символами й практиками, адаптує цей досвід у соціальному світі.

Соціологічні дослідження фіксують значну кількість вірян, що декларують належність до православ'я, проте в їх конфесійному самовизначенні переважає національно-культурний компонент. Аналіз результатів кількісних опитувань показує, що самоідентифікація цих вірян означає визнання православ'я культурною традицією, що історично склалася в країні. Для іншої категорії вірян світоглядною основою самовизначення є релігійна складова православної ідентичності, що супроводжується прийняттям способу життя, цінностей, під впливом яких їх соціальна ідентичність набуває релігійного забарвлення.

За характером адаптації до умов повсякденного життя українського православного вірянина виокремлено модальний, базисний та ідеальний типи віруючої особистості. Аналіз особливостей розвитку сучасної православної ідентичності засвідчує, що в Україні переважає модальний тип вірянина, у повсякденному житті якого домінує форма над змістом релігійності. Становлення вірянина у православному контексті зумовлює формування різних варіантів утілення конфесійної ідентичності. Обґрунтовано висновок, що парафіяльне життя характеризується слабким зв'язком вірян із релігійною громадою, якій властиві ізоляція, перехід у субкультурність.

У четвертому підрозділі *«Конфесійна належність в реаліях сьогодення»* аналізуються проблеми самовизначення українських вірян православних юрисдикцій у сучасних умовах. Зазначено, що конфесійна належність має важливе значення в конструюванні особистісної ідентичності як цілісності, яка ґрунтується на суспільно визнаних зразках. Належність до православ'я, зокрема, постає значущим ціннісно забарвленим маркером ідентифікації, що вписується у бінарну опозицію, яка не сприймає як атеїзму, так і нетрадиційних релігійних систем. Конфесійна належність пов'язана з прагненням православного вірянина демонструвати причетність до домінантної в суспільстві конфесійної спільноти. Меншою мірою православ'я здатне задовольняти афіліативну потребу вірянина, яка виражається в пошуку покровителя, оскільки Церква не містить виражених форм комунального об'єднання вірян.

Доведено, що встановлення зв'язку між етнічністю і конфесійністю дає змогу визначити ідентичність неоцерковлених вірян, маніфестація конфесійності яких перебуває в межах етнічної і / або культурної належності. В останні роки в Україні підвищується рівень декларованої релігійності та активізуються процеси самовизначення православних вірян у межах церковно-конфесійної

належності. Православні юрисдикції збільшують число прихильників, зокрема, за рахунок тих, хто вважав себе «просто православним». Тенденція до зменшення традиційної світоглядної складової, часткове витіснення віровчення культово-ритуальною практикою, обрядовіство, наявність значної кількості позацерковних вірян дають підстави стверджувати про тотожність виявів повсякденного життя українських православних вірян різної юрисдикційної належності. Зроблено висновок, що поліваріантність самоідентифікацій вірян викликана переважно соціокультурними і політичними чинниками, кризою традиційного механізму відтворення ідентичності, руйнуванням ціннісних орієнтирів, плюралізмом, юрисдикційним розколом.

У четвертому розділі *«Повсякденність як підґрунтя буденної свідомості українських православних вірян»* досліджуються особливості буденної свідомості як пласту повсякденності українського православного вірянина, функціонування релігійних стереотипів, виявляється роль «вторинної» міфотворчості, побутових міфологічних форм у повсякденному житті.

У першому підрозділі *«Буденна свідомість як відображення повсякденності вірянина»* акцентовано увагу на сучасному стані буденної свідомості українського православного вірянина, яка характеризується фольклорними впливами, наявністю язичницьких реліктів, архетипічних міфотворчих установок. У буденній свідомості вірянина відбувається редукція концептуальних конструктів релігії, що супроводжується запозиченням елементів інших релігій через нерозуміння впливу нетрадиційних ідей та практик на формування світогляду внаслідок низького рівня знання віровчення. Особливостями буденної свідомості православного вірянина є синкретизм релігійних ідей та уявлень з нетрадиційними релігіями, новими ідеями та уявленнями суспільної свідомості, зокрема – науковими, індивідуалізація буденної свідомості, плюралізм, терпимість до інших релігійних поглядів і традицій, інтерес до ірраціоналізму – окультизму, магії, астрології тощо.

Зазначено, що при збереженні загальної орієнтації на християнство, у свідомості значної кількості українських православних вірян із різнорідних елементів довільно конструюється власне «християнство». За даними соціологічних досліджень, дифузні погляди демонструють різні категорії респондентів – від тих, хто рідко відвідує церкву, до активних учасників парафіяльного життя. На буденну свідомість православного вірянина постійно впливає інформація ЗМІ у вигляді, зокрема, астрологічних прогнозів, гороскопів, пророцтв. Церква вважає знахарство, екстрасенсоріку, біоенергетику, йогу, чаклунство небезпечними для віруючої людини проявами неоязичництва. На основі виявлення особливостей взаємодії етнічного й конфесійного чинників у повсякденній ментальності українських православних вірян встановлено, що етноконфесійний синкретизм постає підґрунтям конфесійної ідентифікації.

Другий підрозділ *«Релігійний стереотип у структурі повсякденності віруючого»* передбачає дослідження релігійного стереотипу як індикатора конфесійної належності, аналіз православних авто- і гетеростереотипів. Релігійний стереотип визначено як елемент свідомості віруючої особи, стійке стандартизоване утворення, образ, що має спрощену й узагальнену форму, емоційне навантаження,

реалізується в мисленні, ритуалах, поведінці, жестах, міміці, мові представників релігійної спільноти. Релігійні стереотипи формуються у процесі соціалізації суб'єкта в сім'ї, у результаті виховання, наслідування, через засоби масової інформації за допомогою властивих для свідомості тенденцій конкретизації та спрощення, емоційних і смислових акцентів сприйняття людей, спільнот, процесів, явищ та інформації про них. У повсякденному житті українського православного вірянина релігійні стереотипи є маркерами конфесійної належності, що пов'язані зі ставленням до віруючої особи з боку представників інших релігійних або громадянських спільнот.

Установлено, що стереотипи щодо православної конфесії формуються шляхом неусвідомленого колективного переосмислення інформації соціокультурним середовищем і за допомогою цілеспрямованого інформаційного впливу. Функціонування автостереотипів виявляється у втіленні позитивних уявлень вірян про себе і свою релігійну спільноту. Гетеростереотипи відображають ставлення до релігійної спільноти та її членів з боку представників інших спільнот, у тому числі нерелігійних. Поширеними автостереотипами українських православних вірян є стереотип щодо православ'я як істинного продовження Христової Церкви, православної церкви як єдиної істинної, про Україну як православну державу, православ'я як українську національну релігію. До числа гетеростереотипів належить стереотип про негативне ставлення православ'я до ролі жінки в сім'ї та суспільстві, про православ'я як архаїчну, традиційну, відсталу конфесію християнства, українське православ'я як «фольклорне» християнство, православний фетишизм. Показано, що підґрунтям для процесів стереотипізації є, зокрема, проблеми православних юрисдикцій та поліконфесійний характер українського суспільства.

Третій підрозділ **«Вторинний міф як чинник повсякденного життя вірянина»** присвячений експлікації природи архаїчного міфу як джерела «вторинної» міфотворчості, архетипічної основи сучасного міфотворення. Визначено міф як один із найдавніших апробованих часом типів соціального кодування, що властивий усім етапам розвитку людської цивілізації. Встановлено, що сучасна міфотворча експансія буденної свідомості має два аспекти: 1) відродження міфологічного світосприйняття з метою пошуку фундаментальних властивостей буття, прагнення переосмислити витoki міфологічної свідомості для формування уявлення про сучасний світ; 2) штучне конструювання ілюзорної свідомості й поведінки людей із метою маніпуляції ними. Нова міфологія нетотожна архаїчній, оскільки черпає матеріал із сучасного позитивного знання. Повернення до архаїчних способів освоєння дійсності відбувається в умовах відсутності розуміння хаотичного стану суспільства в період кризи. Спрощеність, адаптованість, стійкість, здатність знаходити нові можливості для самозбереження є характерними рисами міфології, які забезпечують їй перспективу розвитку в періоди соціальних трансформацій.

У буденну свідомість православного вірянина як технологія реміфологізації за допомогою, зокрема, реклами впроваджуються штучно сконструйовані стереотипи, що ґрунтуються на бінарних опозиціях, сформованих у надрах

народної традиції. Це дає змогу поширювати в буденній свідомості спрощені форми стійких уявлень про факти дійсності та використовувати технології свідомого формування міфів на основі культурних архетипів. Буденна свідомість, що пов'язана з колективним несвідомим, під впливом засобів масової інформації стає ґрунтом для міфотворення. Слов'янські анімістичні образи, доповнені уявленнями про ангелів-охоронців, барабашок, інопланетян, снігову людину, надзвичайно стійкі в побутових уявленнях та масовій культурі. Остання апелює до автохтонних міфологічних образів і символів, заміщує їх сучасними стереотипами й брендами: спортивна команда «Борисфен», пиво – «Сармат», «Славутич», квас – «Ярило», косметична марка – «Лада», домашні соління – «Верес» тощо. Масова культура активно залучає образи русалок у їх еротичних конотаціях, але без колишньої міфологічної сакралізації й ореолу жертвовності. Обґрунтовано висновок, що у сучасному суспільстві вплив на буденну свідомість вірянина призводить до структурних змін у його повсякденності.

У четвертому підрозділі *«Побутові міфологічні форми в повсякденності вірянина»* виявляються особливості рецепції традиційних міфологем буденної свідомості, аналізуються компоненти марновірства як сегмента повсякденності українського православного вірянина. Внаслідок бриколажу – процесу зміни значення об'єктів за допомогою нового використання або нестандартного перетворення вже наявних елементів, завдяки дії образу-посередника – медіатора, який поєднує риси протилежних членів опозиції, забезпечує своєрідне зняття попередньої бінарної опозиції новою, відбувається логічний рух міфологічного мислення, що поєднує різночасові компоненти, має здатність до оновлення та включення до свого складу уявлень про нові реалії. Принцип бриколажної мозаїчності підтримує повір'я, які зберігають язичницькі уявлення завдяки перетворенню міфологічних образів на архетипні форми.

Встановлено, що реконструювати міфологічний зміст повір'їв буденної свідомості православного вірянина дають змогу механізми трансмісії, які здатні до створення вторинних смислів. У буденній свідомості зберігаються елементи первісних форм вірувань – анімізму, фетишизму, тотемізму, магії тощо, які втілюють міфологічні уявлення щодо практичного виміру повсякденного життя. Дослідження матеріально-побутових атрибутів повсякденності вірянина передбачає з'ясування внутрішнього боку людських дій та стереотипів поведінки. Обґрунтовано положення про те, що засвоєння кожним поколінням певної сукупності зразків минулого в незмінному вигляді супроводжується їх відбором, інтерпретацією, приписуванням нових значень та смислів.

У п'ятому розділі *«Повсякденність як простір релігійних практик українських православних вірян»* виявляються специфіка релігійного досвіду, що накопичується і зберігається в межах православної традиції, виявляються характер взаємодії народного й церковного дискурсів у повсякденних практиках, особливості релігійних відносин та комунікацій у контексті повсякденного життя.

У першому підрозділі *«Релігійні практики на перетині надприродного світу й повсякденності»* аналізується релігійний досвід як чинник трансформації структур повсякденності вірянина за посередництвом релігійних практик,

з'ясовується роль релігійних практик як засобу включення трансцендентного у контекст повсякденності та об'єктивації релігійного досвіду. Показано, що релігійний досвід набувається у символічному просторі сакральних смислів, які мають значення ціннісних орієнтирів і здатні мотивувати вірянина на релевантну стратегію поведінки. Безпосередній релігійний досвід недоступний для більшості вірян, тому виявляється опосередковано у формі традиції, яка, виконуючи функцію передачі накопиченого релігійного досвіду, постійно апелює до нього як джерела власного сакрального авторитету.

Виявлено, що релігійний досвід є досвідом межового стану, натомість традиції та інститути, що претендують на втілення його автентичного змісту, перебувають у повсякденній дійсності. Полюсами православної традиції є досвід аскета-подвижника і віруючого мирянина, між якими перебуває особливий світ кліру, мета якого полягає у примиренні полюсів та переклад містичного досвіду на зрозумілу для мирянина мову. З церковної точки зору, клір повинен виражати стійкість православної традиції, вписувати її в динамічну соціокультурну реальність, турбуватися про збереження духовного змісту релігії, основою якого є досвід безпосереднього богоспількування за допомогою святих, пророків, старців.

Релігійні практики українського православного вірянина сконцентровані навколо розуміння об'єктів повсякденного та божественного світів, яке досягається завдяки соціальному досвіду, взаємодії з іншими людьми, переживанню трансцендентної реальності. Повсякденні практики є способом інтеграції в релігійні відносини, що відображають мотивації й установки, спрямовані на Божественне, засобом підтримки рівнозначного співвідношення між релігійними інститутами та релігійним досвідом. Доведено, що релігійні практики постають соціально значущою сферою людських дій, яка впорядковує й артикулює релігійний досвід, генерує на його основі інтерпретації, спрямовані на пристосування релігійних норм до мінливого суспільного контексту.

У другому підрозділі *«Етноконфесійні вияви повсякденних релігійних практик»* розкривається характер взаємовпливу церковного й етнічного чинників у повсякденних практиках українських православних вірян, особливості функціонування релігійних практик на перехресті офіційної доктрини й народного сприйняття, аналізується етноконфесійний аспект побутового обрядовірства. Встановлено, що сукупність релігійних практик, їх смислове наповнення, функції, здатність до модифікацій, наративи, які їх супроводжують, постійно інтерпретуються у повсякденному житті. Відносно вільний простір інтерпретації релігійних практик у рамках церковного й світського дискурсів зумовлює варіативність застосування повсякденних практик, спричиняє ситуації взаємодії церковних інститутів і народних практик за законами останніх. Так, священники, забезпечуючи баланс офіційного й світського дискурсів, перебувають на боці офіційної доктрини, проте часто демонструють компромісну позицію.

Аналіз релігійних практик дає змогу визначити точки перетину світського й клерикального дискурсів на етноконфесійному полі. Зокрема, у культурі святих істотною ознакою святості є чудотворення, що веде витоки з надр міфологічної свідомості. Практики поклоніння чудотворним іконам часто зводяться до

аккумуляції однотипних дій з метою звертання не до конкретного святого, а до предмета як джерела благодаті. Перетин дискурсів характерний для паломницьких практик з їх нарративом дива, який утілюють предмети-сувеніри. Взаємодією різноманітних практик і релігійних дискурсів характеризуються православні ярмарки-виставки. Зазначено, що інтерпретація вірянами практик дискурсивного характеру спирається на фіксацію лише головних ознак віровчення. Здійснення повсякденних практик пов'язане не стільки з їх змістом, скільки з реалізацією потреб суб'єктивного плану. Повсякденні практики вірян мають високий ступінь гнучкості й адаптованості до соціокультурного контексту.

Наголошено, що внаслідок абсолютизації традиції у православ'ї в повсякденному житті українського православного вірянина домінує ритуально-обрядовий аспект релігійності. Обрядовіство виявляється у прагненні дотримуватися обрядів без смислової прив'язки до віровчення, знання якого має поверхневий характер. Релігійна поведінка вірянина виявляється поряд із численними пережитками й табу, у значній кількості світських обрядів, із яких вихолощений релігійний зміст. Зроблено висновок про обрядовіство як атрибут повсякденності українського православного вірянина, культурну матрицю, що демонструє, з одного боку, прагнення міфоритуальної компоненти до інтеграції з церковною обрядовістю, з іншого – до функціонування як автономного явища.

Третій підрозділ *«Повсякденність вірян як поле розгортання релігійних відносин»* присвячений характеристиці повсякденності віруючої особи як системи відносин, аналізу релігійних відносин у контексті сучасних трансформацій православної релігійності, визначенню комунікативних горизонтів повсякденного життя православного вірянина. Показано, що носіями релігійних відносин постають індивіди, спільноти, інститути, організації. Релігійні відносини мають суб'єктивний характер, тобто передбачають ставлення людини до гіпостазованих сутностей, властивостей і зв'язків, а також відносини між віруючими людьми. Ставлення до надприродного розгортається у свідомості, проте передбачає реальні відносини між людьми, наприклад, між мирянином і священником. Контакти віруючих осіб, хоча й стосуються надприродних істот, властивостей, зв'язків, є реальними відносинами. Релігійна свідомість, яка відображає реальні стосунки, за їх зразком конституює схеми релігійних відносин, відповідно до яких уявляються стосунки надприродних істот між собою та з людьми, а також відносини людей із цими істотами й між собою.

Релігійні відносини українських вірян православних юрисдикцій детермінуються церковною субкультурністю, позацерковністю, квазірелігійністю, парафіяльною ізоляцією, пасивністю, інертністю в модернізації, інституційним розколом, конкуренцією церков за перевагу на конфесійному полі. Український православний вірянин не має цілісного уявлення про парадигму свого існування, тобто міфологічного й символічного сприйняття світу та міжособистісних стосунків відповідно до релігійного вчення. Сприйняття функцій кліру як носія благодаті подекуди полягає лише в організації чи координації релігійного життя.

Установлено, що в повсякденних відносинах вірян володіння специфічним варіантом мови розцінюється як ознака причетності до православної спільноти.

Повсякденна мова православних вірян містить когнітивні вірувальні констативи й некогнітивні висловлювання – молитви, клятви, прокляття, присяги, замовляння, славослів'я, вирізняється спонтанністю, безпосередністю, застосуванням символів, порівнянь, метафор, парадоксів, димінутивів. Елементами спілкування кліру, осіб прицерковного кола є специфічна лексика й мовні звороти з особливою тональністю, емоційним забарвленням мовної поведінки. Участь православних вірян у богослужінні передбачає розуміння його мети й змісту, співслужіння з кліром. Сучасні засоби комунікації дають змогу вірянам обговорити проблеми свого світосприймання й поведінки у віртуальних спільнотах.

У *Висновках* відповідно до поставлених мети і завдань дисертаційної роботи й на основі узагальнення одержаних результатів сформульовано такі підсумки дослідження:

1. Домінування стереотипу про неавартісний характер повсякденності зумовило наукову зацікавленість нею лише в першій третині ХХ століття. Предметом численних досліджень повсякденність стала впродовж кількох останніх десятиліть. Інтерпретації повсякденності у розмаїтті структур та форм вияву, пошуки контурів осягнення цього феномена зумовлюють уключення до смислового поля повсякденності різноманітних зрізів реальності. Дослідження повсякденності як системи, в якій поєднуються виміри, континууми, ієрархічні рівні й сектори у просторовому і часовому вимірах, що мають риси розмежованості та внутрішньої єдності, розкриває кожного з них як грань повсякденності й складну структуровану цілісність. Феномен релігії у повсякденному житті розглядається фрагментарно, увага дослідників зосереджується переважно на окремих виявах або структурах повсякденності віруючої особи.

Науковий доробок українських релігієзнавців характеризується ґрунтовним дослідженням локальних виявів повсякденного життя віруючої особи. Науковці досліджують певні аспекти проблемного поля буденної релігійної свідомості, релігійних стереотипів, самовизначення українських православних вірян, релігійних практик у контексті повсякденності, функціонування релігійної громади як форми організації повсякденного життя, повсякденних аспектів розвитку православного мирянського руху в Україні як різновиду спільнотного життя. Незважаючи на значні досягнення, у дослідженнях вітчизняних релігієзнавців не здобула всебічного вивчення проблема повсякденного життя українських православних вірян як підґрунтя формування, сфери втілення й відображення буденної свідомості та релігійних практик у системі взаємовідносин у релігійній громаді.

Аналіз підходів до осмислення феномена повсякденності, виявлення недостатньо вивчених секторів, застосування методів, принципів, категорій суміжних філософських дисциплін дали змогу автору сформувати власну методологічну стратегію дослідження. В основі аналізу повсякденного життя українського православного вірянина лежить виокремлення буденної свідомості, практик, відносин як буттєвих форм вияву й актуалізації повсякденності віруючої особи. Буденна свідомість, що складає зміст повсякденності, формується через процеси пізнання й інтерпретації. Релігійні практики утворюють форму та

структуру повсякденності віруючої особи. Дослідження повсякденності як форми існування соціальної дійсності зумовлює обґрунтування повсякденного життя віруючої особи як сфери функціонування релігійних відносин.

2. Повсякденне життя віруючої особи є модусом соціальної дійсності, середовищем взаємодії трансцендентного світу із соціально детермінованими структурами повсякденності, простором розгортання буденної свідомості, практик, відносин, комунікацій. Специфіка повсякденності віруючої особи полягає в орієнтації на трансцендентний світ, наданні сакрального змісту явищам, які не інтерпретуються у світському контексті. Володіючи рисами сакральності, екстраординарності, повсякденність адаптує межові ситуації, завдяки чому повсякденне життя передбачає потяг до піднесеного й трансцендентного. Незважаючи на уявлення про надприродний вектор смислу земного життя, повсякденність віруючої людини є атрибутом соціальної дійсності, в якій поряд із повсякденним релігійним життям виникають неповсякденні ситуації, що співіснують поруч. Повсякденне сприймається як звичне, упорядковане, неповсякденне – як незвичне й таке, що перебуває поза звичайним порядком.

Повсякденність українського православного вірянина виявляється у ментальних структурах буденної свідомості, в ідентичності, зберіганні й трансляції релігійної традиції, що об'єктивує релігійний досвід за посередництвом релігійних практик. У релігійному життєвому світі людини, що містить власні кінцеві сфери змісту, детермінація повсякденного життя релігійним чинником зумовлює поглинання інших кінцевих сфер змісту смисловим універсумом повсякденності, яка визначає спосіб мислення і поведінку віруючої особи.

Світський і релігійний виміри повсякденного життя зумовлюють різні принципи існування людини в світі, у суспільстві, відносин між людьми. У повсякденному житті українського православного вірянина релігійність є не стільки протиположністю світськості, скільки знаком належності одночасно до релігійної й світської сфер. З одного боку, світськість сформувала й відтворює соціальність людини, з іншого – залучення релігійного фактора у повсякденне життя залежить від позиції соціального суб'єкта та його вибору життєвої стратегії. Віруюча людина є світською за соціокультурним підґрунтям, тому прийняття релігії не скасовує світськості, а породжує проблему взаємозв'язку цих феноменів.

3. Взаємозв'язок буденної свідомості й повсякденності віруючої особи розкривається за допомогою поняття «життєвий світ», що відображає функціонування буденної свідомості в реальних умовах життя та її зв'язок із ціннісно-смисловою сферою життєдіяльності. Ментальний зріз буденної свідомості українського православного вірянина репрезентує емоційно-вольовий складник, алогічні компоненти, що ґрунтуються на колективних стереотипах. Ментальність уключає знання й досвід, способи отримання інформації з навколишнього світу, за допомогою яких людина вибудовує повсякденну картину світу й визначає своє місце в ньому. У структурі буденної свідомості українського православного вірянина особливе місце належить релігійним цінностям, що ґрунтуються на ставленні людини до Бога, укорінені в божественному бутті, мають абсолютний та вічний характер. Релігійні цінності

забезпечують єдність індивідів за допомогою їх ідентифікації з культурою чи спільнотою.

Повсякденні практики українських православних вірян є засобом уключення в релігійні відносини, які передбачають ставлення людини до надприродного й відносини між віруючими. Повсякденні практики, з одного боку, виражають присутність надприродного, з іншого – постають сутнісною структурою, яка буттєво визначає повсякденність. Дослідження релігійних практик передбачає осмислення релігії в соціальних категоріях. Форму взаємодії людини з трансцендентним визначають мотиви, мотивації, вірування, уявлення про соціум – елементи, за посередництвом яких можна досліджувати релігійні практики.

Релігійні відносини формуються на основі релігійної свідомості, реалізуються та функціонують за допомогою релігійних практик. Носіями релігійних відносин є віруючі особи, спільноти, інститути, організації, контакти між якими, маючи стосунок до надприродного світу, є реальними взаєминами. Комунікація виконує функцію організації повсякденного життя віруючої особи за допомогою трансляції знань, засвоєння правил, норм, цінностей, що прийняті в суспільстві.

4. Основа організації повсякденного життя українських православних вірян – релігійна громада, у середовищі якої формуються світогляд та рівень релігійної активності. З'ясування характеру соціальних зв'язків у релігійній громаді постає ключем до вивчення повсякденного життя вірян православних юрисдикцій. Завдяки влаштуванню громади в систему цінностей і зв'язків соціального оточення вона сприймається частиною вірян як соціальна опора в житті, спосіб колективної взаємодопомоги. Оцерковлення як один із механізмів релігійної соціалізації передбачає належність до громади, наявність сформованої конфесійної ідентичності, послідовне та регулярне здійснення повсякденних практик, активне релігійне життя, місіонерську, катехізаторську, благодійну, церковно-суспільну діяльність. Пріоритет участі в церковних ритуалах зумовлює розуміння оцерковлення переважно як формальне включення в релігійну громаду.

Православний братський рух характеризується різноманітністю форм вияву та напрямів діяльності у повсякденному житті. Братства виникають з ініціативи мирян і духовенства як доповнення до сучасної парафіяльної структури православних юрисдикцій. У братствах віряни реалізуються як члени Церкви за допомогою спільних богослужінь, паломницьких подорожей, проведення зустрічей, конференцій, видання християнської періодики, добродійної діяльності. Мета функціонування братських спільнот, у тому числі молодіжних, – виконання традиційних видів діяльності – місіонерської, просвітницької, благодійницької. Для реалізації цих завдань організуються масові заходи, хресні ходи, паломництва.

5. Православний релігієвибір в Україні характеризується конфесійною розмитістю, поліваріантністю самоідентифікацій. Трансформацію православної ідентичності зумовлюють ідеологічний вакуум у суспільстві, слабкість громадянської свідомості, екзистенційні виклики сучасності, атеїстична спадщина. Номінальний характер самодекларацій ідентифікації з православною конфесією значною мірою обумовлений наявністю значної кількості позацерковних вірян, яким властиве сприйняття православ'я як культурної традиції. Існує розрив між

декларацією релігійності та практиками вірян, повсякденне життя яких вирізняється слабким зв'язком із релігійною громадою, поширенням нових форм релігійності. Значна частина православних вірян має еkleктичні релігійні уявлення, сприймає християнство, певною мірою, як фольклорне явище. Конфесійна ідентифікація українських православних вірян постає суб'єктивною ознакою етнічної належності.

На основі порівняння основних світоглядних позицій, формальних і соціальних параметрів православних юрисдикцій в Україні можна констатувати, що повсякденність православних вірян різної юрисдикційної належності характеризується однотипними рисами, схожістю, навіть тотожністю. У повсякденному житті українських вірян православних юрисдикцій зберігається тенденція до переважання культово-ритуального складника над світоглядним, обрядовістю, наявність вірян із низьким рівнем виконання релігійних практик.

6. Буденна свідомість українського православного вірянина конструюється навколо залучення до життя релігійної громади, характеризується комунікативною спрямованістю, консервативністю, прямолінійністю вияву, безпосередністю сприйняття та злиття із життєвим досвідом, успадкованими традиціями. Буденній свідомості вірян православних юрисдикцій притаманні синкретизм традиційних поглядів із релігійними й науковими уявленнями, індивідуалізація, релігійний плюралізм, терпимість до інших релігійних традицій. Особливості свідомості українських православних вірян – низький рівень знання віровчення, наявність позавіросповідних уявлень.

В умовах трансформації суспільного життя важливого значення набувають сталість і консервативність релігійних стереотипів як індикаторів конфесійної належності українських православних вірян. Православні автостереотипи, що втілюють уявлення вірян про себе, свою релігійну спільноту, мають позитивний характер і гетеростереотипи, в яких відображено ставлення до спільноти чи її членів із боку представників інших спільнот, формуються під впливом неусвідомленого переосмислення інформації соціокультурним середовищем та за допомогою цілеспрямованого інформаційного впливу. У повсякденному житті вірян релігійні стереотипи вказують на конфесійну належність і пов'язані зі ставленням із боку представників інших релігійних або нерелігійних спільнот. За допомогою стереотипів православні юрисдикції в Україні впливають на варіативність поведінки вірян та прийняття ними індивідуальних рішень.

7. У процесах реміфологізації буденної свідомості вірян міф постає продуктом колективного несвідомого, що виконує функцію підтримки людини за відсутності змоги раціонального пояснення процесів та явищ дійсності. Сучасний міфорелігійний простір повсякденного життя українського православного вірянина містить елементи традиційної міфології, які постають сукупністю універсальних сюжетів та мотивів, що спрямовані на соціальну інтеграцію. Результат «вторинного» міфотворення – функціонування сучасних міфів, упровадження штучно сконструйованих стереотипів, які ґрунтуються на бінарних опозиціях, сформовані в надрах народної традиції на основі автохтонних міфологічних образів.

Міфологічні уявлення акумульовані у повір'ях, приказках, прислів'ях, прикметах, забобонах, що складають важливий сегмент повсякденності українського православного вірянина, зберігають язичницькі уявлення завдяки перетворенню міфологічних образів на архетипні форми, демонструють здатність до оновлення. Реконструювати міфологічний зміст цих утворень дають змогу механізми трансмісії, за допомогою яких створюються вторинні смисли.

8. Фактором стимулювання здійснення повсякденних практик є релігійний досвід, що опосередковано виявляється у формі традиції, яка транслює накопичений релігійний досвід, апелює до нього як джерела власного сакрального авторитету. Релігійний досвід постає як зустріч людини з Богом – особливим буттям і матеріальним простором – природним або штучно створеним середовищем, у якому Бог є змістом матеріального буття. Релігійні практики впорядковують та артикулюють психічний досвід, генерують на його основі інтерпретації, реакції й стилі, спрямовані на застосування релігійних норм у конфесійному середовищі. Релігійні практики – засіб уключення трансцендентної реальності в контекст повсякденності, медіатор між церковними інститутами й релігійним досвідом.

Відносно вільний простір осмислення та інтерпретації релігійних практик у повсякденному житті українських православних вірян зумовив варіативний характер практик, демонстрацію сфери взаємовпливу церковного й світського дискурсів. Особливістю повсякденного життя православних вірян є обрядовіство, характерна риса якого полягає в домінуванні ритуально-обрядової складової релігійності, ототожненні сутності православ'я переважно із зовнішніми проявами церковності.

9. Релігійні відносини у повсякденному житті українських православних вірян передбачають взаємини координації та підпорядкування у релігійній громаді, мають характер солідарності, терпимості, нейтралітету, конкуренції, ворожості, конфлікту. Релігійні відносини детермінуються наявністю значної кількості позацерковних вірян, інертністю в напрямі соціальної модернізації, недостатнім рівнем освіченості духовенства, подекуди невідповідністю способу життя служителів культу, напруженістю у відносинах вірян православних юрисдикцій. Сучасні проблеми функціонування православних юрисдикцій в українському суспільстві зумовлюють спрямованість їх просвітницьких зусиль переважно на підтримку поточного рівня релігійності оцерковлених вірян.

Як поле розгортання релігійних відносин повсякденність українських православних вірян конститується за допомогою комунікації. Основним засобом спілкування вірян на повсякденному рівні є релігійна мова, тобто мова вірян або сакральних текстів, які створені конфесійною традицією. Крім вербальної мови використовуються невербальні засоби комунікації. Повсякденність кліру і мирян відрізняється типами комунікації. Поряд із традиційними різновидами комунікацій повсякденні відносини вірян православних юрисдикцій наповнюються новітніми засобами комунікації. Інституційний вимір комунікацій українських вірян православних юрисдикцій свідчить про різні погляди на використання мови богослужіння.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Індивідуальна монографія:

1. Борейко Ю. Повсякденність українського православного вірянина : монографія / Ю. Борейко. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – 380 с.

Статті в наукових фахових виданнях України:

2. Борейко Ю. Г. Конфесійна ідентичність інституційних виявів сучасного українського православ'я / Ю. Г. Борейко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – № 15 (240). – С. 186–191.

3. Борейко Ю. Г. Православна релігійність в українських реаліях постмодерну / Ю. Г. Борейко // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – № 11 (260). – С. 176–181.

4. Борейко Ю. Г. Сучасні міфології масової свідомості в повсякденному бутті українського суспільства / Ю. Г. Борейко // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – № 27 (276). – С. 69–74.

5. Борейко Ю. Г. Буденна православна свідомість у просторі релігійної повсякденності: сучасний український контекст / Ю. Г. Борейко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна : зб. наук. праць. Серія : теорія культури і філософія науки. – Харків, 2014. – Вип. 49, № 1083. – С. 129–133.

6. Борейко Ю. Г. Первинна громада сучасного українського православ'я як форма церковної соціальності / Ю. Г. Борейко // Українське релігієзнавство: Бюлетень Української Асоціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАНУ. – К., 2014. – № 69. – С. 22–33.

7. Борейко Ю. Г. Оцерковлення як релігійна соціалізація сучасних віруючих українського православ'я / Ю. Г. Борейко // Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. – № 1–2 (13–14). – С. 164–170.

8. Борейко Ю. Г. Повсякденні релігійні практики як складова соціальних взаємодій / Ю. Г. Борейко // Українське релігієзнавство: Бюлетень Української Асоціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАНУ. – К., 2014. – № 71–72. – С. 46–54.

9. Борейко Ю. Г. Буденна свідомість та практики в площині повсякденності релігії / Ю. Г. Борейко // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки. – Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – № 16 (293). – С. 126–131.

10. Борейко Ю. Г. Повсякденність як модус соціального буття / Ю. Г. Борейко // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки. – Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – № 18 (295). – С. 87–92.

11. Борейко Ю. Г. Повсякденність як сфера буття релігії / Ю. Г. Борейко // Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. – № 1–2 (17–18). – С. 47–52.

12. Борейко Ю. Г. Рецепція традиційних міфологем у буденній релігійній свідомості / Ю. Г. Борейко // Актуальні проблеми філософії та соціології. Серія : Філософія : наук.-практ. журн. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса, 2015. – Вип. 4. – С. 30–34.

13. Борейко Ю. Г. Структури повсякденності в конструюванні релігійної ідентичності / Ю. Г. Борейко // Українське релігієзнавство: Бюлетень Української Асоціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАНУ. – К., 2015. – № 74–75. – С. 5–13.

14. Борейко Ю. Г. Релігійна ідентичність як конструкт повсякденності / Ю. Г. Борейко // Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. – № 4 (20). – С. 79–84.

15. Борейко Ю. Г. Повсякденність у структурі життєвого світу віруючої особистості / Ю. Г. Борейко // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 104 (№ 1). – С. 131–134.

16. Борейко Ю. Г. Релігійний досвід в координатах повсякденності: від переживання надприродного до втілення в традиції / Ю. Г. Борейко // Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – Дніпропетровськ: «Грані». – 2016. – № 1 (129). – С. 75–80.

17. Борейко Ю. Г. Конфесійна ідентичність православних українців в умовах сучасних викликів / Ю. Г. Борейко // Схід: аналітично-інформаційний журнал. – Маріуполь: Укр. культурол. центр. – 2016. – № 1 (141). – С. 54–58.

18. Борейко Ю. Г. Міфологічний сегмент повсякденного життя українського православного вірянина / Ю. Г. Борейко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна : зб. наук. праць. Серія: теорія культури і філософія науки. – Харків, 2016. – Вип. 53. – С. 51–56.

19. Борейко Ю. Г. Релігія в структурах та формах вияву повсякденності / Ю. Г. Борейко // Українське релігієзнавство: Бюлетень Української Асоціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАНУ. – К., 2016. – № 77. – С. 6–10.

20. Борейко Ю. Г. Релігійний стереотип як феномен повсякденності / Ю. Г. Борейко // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки. – Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2016. – № 9 (334). – С. 99–105.

***Статті у наукових періодичних виданнях інших держав
із напрямку дисертаційного дослідження:***

21. Борейко Ю. Г. Ценностный смысл обыденного сознания в повседневности религии / Ю. Г. Борейко // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. – Budapest : Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe, 2015. – III (7), Issue 42. – P. 7–11.

22. Борейко Ю. Г. Этнорелигиозный стереотип в украинском обществе: повседневное измерение / Ю. Г. Борейко // Authority and Society (History, Theory, Practice). – Tbilisi : Georgian Technical University, 2016. – № 1 (37). – P. 121–131.

23. Борейко Ю. Г. Комунікативні практики в повсякденних відносинах українських православних віруючих / Ю. Г. Борейко // Evropský filozofický a historický diskurz. – Praha : Verostav Družstvo, 2016. – Svazek 2. – 2. vydání. – S. 58–62.

24. Борейко Ю. Г. Релігія у вимірах повсякденності / Ю. Г. Борейко // Идеи. Специально научно издание. – Пловдив : Център за развитие на личността HUMANUS, 2016. – Брой 1 (7) – 2 (8). – Година IV. – С. 69–74.

Матеріали й тези наукових конференцій:

25. Борейко Ю. Г. Православний чинник у контексті постмодерної релігійності в Україні / Ю. Г. Борейко // Історія релігій в Україні : наук. щорічник / упоряд. О. Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич. – Львів : Інститут релігієзнавства – філія Львівського музею історії релігії; Вид-во «Логос», 2013. – Кн. II. – С. 123–131.

26. Борейко Ю. Г. Релігійність православних віруючих в Україні: реалії сьогодення / Ю. Г. Борейко // Православ'я в Україні : зб. матеріалів III Всеукраїнської наукової конференції / за ред. митроп. Переяслав-Хмельницького і Білоцерківського Єпіфанія (Думенка) та прот. Віталія Клоса. – К. : Київська православна богословська академія, 2013. – Ч. 1. – С. 490–497.

27. Борейко Ю. Г. Релігійна традиція в свідомості сучасних православних українців / Ю. Г. Борейко // Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії : Матеріали всеукр. наук.-практ. конфер. / Редкол. Бошицький Ю. Л., Чернецька О. В., Українець С. Я. – Рівне : О. Зень, 2013. – С. 51–53.

28. Борейко Ю. Г. Оцерковлення в сучасному освоєнні української православної традиції / Ю. Г. Борейко // Релігія, релігійність, філософія та гуманітаристика у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти : зб. наук. праць / за заг. ред. к. філос. н. Журби М. А. – Луганськ : ФОП Котова О. В., 2013. – Ч. I. – С. 16–18.

29. Борейко Ю. Г. «Вторинний» міф у буденній свідомості сучасних українських православних віруючих / Ю. Г. Борейко // Історія релігій в Україні : наук. щорічник / упоряд. О. Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич. – Львів : Інститут релігієзнавства – філія Львівського музею історії релігії; Вид-во «Логос», 2014. – Кн. II. – С. 79–87.

30. Борейко Ю. Г. Міжцерковний діалог у повсякденному бутті сучасного українського православ'я / Ю. Г. Борейко // Толерантність міжконфесійних відносин як умова стабільного розвитку України. Зб. наук. праць / Міністерство освіти і науки України, Запорізька державна інженерна академія, Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України / За загальною редакцією д. філос. н., проф. Колодного А. М. – Київ-Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2014. – С. 72–75.

31. Борейко Ю. Г. Мова релігії як вияв повсякденної комунікації віруючих / Ю. Г. Борейко // Екзистенційні та комунікативні питання управління : матеріали

Міжнародної науково-теоретичної конференції, Суми, 23–25 січня 2014 р. – Суми : Сумський державний університет, 2014. – Ч. 1. – С. 95–99.

32. Борейко Ю. Г. Православ'я і сучасні реалії української політики / Ю. Г. Борейко // Роздуми про глобальну політичну теорію (в контексті енцикліки «Caritas in Veritate») : матеріали доповідей у секціях учасників Міжнародної наукової конференції (Львів, 13–14 березня 2014 року). – Львів : Український католицький університет, 2014. – С. 13–14.

33. Борейко Ю. Г. Повсякденність релігії та секуляризаційні процеси в українському суспільстві / Ю. Г. Борейко // Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості : Матеріали ХХХІІІ Міжнародної науково-практичної конференції. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2014. – С. 33–34.

34. Борейко Ю. Г. Обрядовіство як атрибут повсякденності віруючих українського православ'я / Ю. Г. Борейко // Українське православ'я у контексті вітчизняної історії та суспільних трансформацій (пам'яті митрополитів Василя (Липківського) та Іоана (Боднарчука) : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (27 – 28 листопада 2014 р., м. Тернопіль) / за заг. ред. д. істор. н. Е. Бистрицької (гол. ред.), д. істор. н. І. Зуляка, д. філос. н. О. Сагана, д. філос. н. Л. Филипович. – Тернопіль-Київ, 2014. – С. 235–239.

35. Борейко Ю. Г. Семіотичний вимір традиції в контексті повсякденності релігії / Ю. Г. Борейко // Православ'я в Україні : зб. матеріалів ІV Міжнародної наукової конференції / За ред. митроп. Переяслав-Хмельницького і Білоцерківського Єпіфанія (Думенка) та прот. Віталія Клоса. – К. : Київська православна богословська академія, 2014. – С. 230–238.

36. Борейко Ю. Г. Релігійна повсякденність і релігійна мова / Ю. Г. Борейко // Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 23–24 січня 2015 року). – Одеса : ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2015. – С. 72–74.

37. Борейко Ю. Г. Темпоральна структура повсякденності / Ю. Г. Борейко // «Людське співтовариство: актуальні питання наукових досліджень» : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 20–21 лютого 2015 року). – Дніпропетровськ : НО «Відкрите суспільство», 2015. – С. 54–57.

38. Борейко Ю. Г. Комунікативні горизонти повсякденності / Ю. Г. Борейко // Риторика: теоретичні та практичні аспекти комунікації : монографія / відп. ред. проф. В. М. Вандишев. – Суми : Сумський державний університет, 2015. – С. 58–62.

39. Борейко Ю. Г. Релігійний досвід та релігійні практики через призму повсякденності / Ю. Г. Борейко // Історія релігій в Україні: наук. щорічник / упоряд. О. Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич. – Львів : Інститут релігієзнавства – філія Львівського музею історії релігії ; Видавничий відділ Львівського музею історії релігії «Логос», 2015. – Кн. ІІ. – С. 131–140.

40. Борейко Ю. Г. Ментальні структури повсякденності / Ю. Г. Борейко // Православ'я в Україні : зб. матеріалів V Міжнародної наукової конференції / за ред. митроп. Переяслав-Хмельницького і Білоцерківського Єпіфанія (Думенка)

та прот. Віталія Клоса. – К. : Київська православна богословська академія, 2015. – С. 57–64.

41. Борейко Ю. Г. Релігійні стереотипи в українському суспільстві: православний контекст / Ю. Г. Борейко // Держава і церква в новітній історії України : зб. наук. статей за матеріалами V Всеукраїнської наукової конференції «Держава і церква в новітній історії України» (19–20 листопада 2015 р.). – Полтава : ТОВ «АСМІ», 2015. – С. 43–49.

42. Борейко Ю. Г. Повсякденна комунікація українських православних вірян / Ю. Г. Борейко // Історія релігій в Україні : наук. збірник світлій пам'яті професора Ярослава Дашкевича / за заг. ред. М. Капраля, О. Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич. – Львів : Інститут релігієзнавства філія Львівського музею історії релігії, «Логос», 2016. – Ч. 2 : Філософія, соціологія, політологія релігії ; Ч. 3 : Сакральні пам'ятки. – С. 170–179.

43. Борейко Ю. Г. Православна ідентичність у сучасному українському суспільстві / Ю. Г. Борейко // Православ'я в Україні : зб. матеріалів VI Міжнародної наукової конференції / за ред. митроп. Переяслав-Хмельницького і Білоцерківського Єпіфанія (Думенка), Г. В. Папакіна, Н. М. Куковальської та ін. – К. : Київська православна богословська академія, 2016. – С. 831–837.

Статті в інших наукових виданнях:

44. Борейко Ю. Г. Міфорелігійний простір повсякденної реальності українських носіїв православної свідомості / Ю. Г. Борейко // Соціологічні студії : наук.-практ. журн. / Уклад. Л. Й. Кондратик, С. А. Сальнікова. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – № 2 (3). – С. 5–10.

45. Борейко Ю. Г. Синкретизм сучасної релігійної свідомості в українському суспільному просторі / Ю. Г. Борейко // Філософські студії. – Луцьк, 2013. – Вип. 1. – С. 17–23.

46. Борейко Ю. Г. Релігійна повсякденність як сфера комунікації оцерковлених віруючих українського православ'я / Ю. Г. Борейко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичне релігієзнавство». – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – Вип. 9. – С. 33–43.

47. Борейко Ю. Г. Повсякденні практики сучасного українського православ'я: на перехресті церковного і народного дискурсів / Ю. Г. Борейко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичне релігієзнавство». – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – Вип. 10. – С. 32–42.

48. Борейко Ю. Г. Етноконфесійний синкретизм у повсякденній ментальності православних українців / Ю. Г. Борейко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичне релігієзнавство». – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – Вип. 11. – С. 37–48.

49. Борейко Ю. Г. Буденна свідомість і / або повсякденність у світі релігії / Ю. Г. Борейко // Соціологічні студії : наук.-практ. журн. / Уклад. Л. Й. Кондратик,

С. А. Сальнікова. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – № 1–2 (4–5). – С. 23–28.

50. Борейко Ю. Г. Національний чинник у формуванні православної ідентичності в сучасному українському суспільстві / Ю. Г. Борейко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичне релігієзнавство». – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – Вип. 12. – С. 57–67.

АНОТАЦІЇ

Борейко Ю. Г. Буттєві виміри повсякденного життя українського православного вірянина. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство. Інститут філософії імені Г. С. Сковороди Національної Академії наук України, Київ, 2017.

Дисертація є комплексним дослідженням православного контексту повсякденного релігійного життя в сучасному українському суспільстві. Обґрунтовано інтерпретацію повсякденності українського православного вірянина як об'єктивної дійсності, поля розгортання феномена релігії, сфери соціальної екзистенції віруючої особи та складової її життєвого світу, яка має спільний комунікативний простір, забезпечує соціалізацію, відтворює спільнотну й індивідуальну форми релігійності. Встановлено, що повсякденне життя українського православного вірянина є сферою взаємодії соціального й надприродного світів, яка охоплює буденну свідомість, повсякденні практики, відносини та комунікації в релігійній громаді. Повсякденність вірянина виявляється у ментальних структурах буденної свідомості, конфесійній ідентичності, зберіганні та трансляції релігійної традиції, що об'єктивує релігійний досвід за посередництвом релігійних практик. Розрив спадкоємності у трансляції православної традиції, екзистенційні виклики сучасності зумовлюють особливості православного релігієвибору, конфесійної належності, ідентичності українських вірян православних юрисдикцій. Крім мови богослужіння і бачення цивілізаційного вибору України повсякденність православних вірян різної юрисдикційної належності має однотипні риси.

Ключові слова: повсякденність, релігійне життя, український православний вірянин, релігійна громада, ідентичність, буденна свідомість, релігійні практики, релігійні відносини.

Борейко Ю. Г. Бытийные измерения повседневной жизни украинского православного верующего. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.11 – религиоведение. Институт философии имени Г. С. Сковороды Национальной Академии наук Украины, Киев, 2017.

Диссертация является комплексным исследованием православного контекста повседневной религиозной жизни в современном украинском обществе.

Установлено, что повседневность украинского православного верующего является сферой развертывания религиозного феномена, основными компонентами которой выступают обыденный уровень религиозного сознания, религиозные практики, организация жизни, взаимоотношения и коммуникации в религиозной общине. Повседневность верующего выражает коллективную и индивидуальную формы религиозности, проявляется в ментальных структурах обыденного сознания, конфессиональной идентичности, хранении и трансляции религиозной традиции, которая объективирует религиозный опыт посредством религиозных практик. Повседневность конструируется в религиозном жизненном мире, определяя образ мышления и поведения верующего человека.

Обосновано, что основой организации повседневной жизни украинского православного верующего является религиозная община, в среде которой формируется религиозное мировоззрение, уровень религиозной активности. Воцерковление как один из механизмов религиозной социализации предусматривает принадлежность к сообществу, наличие сложившейся религиозной идентичности, последовательное и регулярное соблюдение религиозных практик. Православные братства функционируют как дополнение к современной приходской структуре Церкви с целью содействия росту ее авторитета.

Определено, что самодекларация идентификации украинских верующих с православной конфессией в значительной степени имеет номинальный характер, поскольку обусловлена восприятием православия как культурной традиции. В повседневной жизни верующих существуют разрыв между декларацией религиозности и религиозными практиками, слабая связь с религиозной общиной. Кроме языка богослужения и видения цивилизационного выбора Украины повседневность верующих православных юрисдикций имеет однотипные черты.

Указано, что особенностями обыденного сознания украинских православных верующих являются синкретизм традиционных взглядов с религиозными и научными представлениями, индивидуализация обыденного сознания, религиозный плюрализм, низкий уровень знания вероучения. В результате осуществления повседневных религиозных практик, субъективных мотиваций и интенций экзистенциального плана в обыденном сознании происходит редукция концептуальных конструктов религии. Возрождение архаичных представлений в результате «вторичного» мифотворчества свидетельствует об актуализации в обыденном сознании бессознательных структур архаического мифа.

Отмечено, что новые мифы являются инструментом влияния на обыденное сознание верующих людей через конструирование религиозных мифологем и идеологем. Искусственно сконструированные стереотипы, основанные на культурных архетипах, бинарных оппозициях, сложившихся в недрах народной традиции, внедряются в связанное с коллективным бессознательным обыденное сознание, которое становится почвой для мифотворчества. Со своей стороны религиозные сообщества используют стереотипы, направленные на сдерживание тенденции к индивидуализации, роста вариативности поведения. Православные авто- и гетеростереотипы формируются под влиянием неосознанного переосмысления информации социокультурной средой и с помощью целенаправленного информационного воздействия.

Выяснено, что основой религиозных отношений украинских православных верующих являются повседневные практики, смысловое содержание и функции которых поддаются постоянной интерпретации. Религиозные практики являются способом включения трансцендентной реальности в контекст повседневности, посредником между религиозным опытом и религиозными институтами. С одной стороны, практики стимулируются религиозным опытом, с другой – обеспечивают первичный набор средств для его адаптации и символизации. Повседневность украинских православных верующих включает практики, демонстрирующие взаимовлияние церковного и светского дискурсов. Коммуникации украинских православных верующих осуществляются с помощью вербального и невербального языков, традиционных и современных средств общения.

Ключевые слова: повседневность, религиозная жизнь, украинский православный верующий, религиозная община, идентичность, обыденное сознание, религиозные практики, религиозные отношения.

Boreyko Y. H. Existence dimensions of everyday life of a Ukrainian Orthodox believer. – The manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 09.00.11 – Religious Studies. – H. S. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2017.

The thesis is a complex study of the Orthodox context of everyday religious life in the modern Ukrainian society. It is grounded the interpretation of everyday life of a Ukrainian Orthodox believer as an objective reality, field of deployment of the phenomenon of religion, sphere of social existence of a believer and a component of his or her living world which has mutual communicative space, ensures socialization, reproduces communal and individual forms of religiosity. It is found out that everyday life of the Ukrainian Orthodox believer is a sphere of interaction of social and supernatural worlds which includes everyday consciousness, everyday practices, relations and communication in the religious community. Everyday life of the believer becomes apparent in mental structures of everyday consciousness, confessional identity, storing and transmission of religious traditions which objectify religious experience by means of religious practices. The break of continuity in broadcasting of the Orthodox tradition, existential challenges of modernity cause the problems of Orthodox religious choices, confessional affiliation, identity of Ukrainian believers of Orthodox jurisdictions. Apart from the language of divine services and vision of civilized choice of Ukraine everyday life of Orthodox believers of different jurisdictional affiliations has similar features.

Key words: everyday life, religious life, Ukrainian Orthodox believer, religious community, identity, everyday consciousness, religious practices, religious relations.

Підписано до друку 16.05.2017 р.
Формат 60Ч84¹/₁₆. Обсяг 1,9 обл.-вид. арк., 1,9 ум. друк. арк.
Наклад 100 прим. Зам. 58.

Редакція, видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Бойка, 1, тел. (0332) 29-90-65).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.